

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**Állam az államban: Horvát-Szlavónország
alkotmányos helyzete a reformkortól az első
világháborúig**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024. március 18.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Az út az összezsapásig, 1830–1848	5
Horvát-Szlavónország a forradalmak és a Bach-korszak idején.....	9
A tárgyalásokig vezető út, 1860–1867	12
A horvát-magyar kiegyezés születése, 1867–1868	17
Az 1868. évi XXX. tc. tartalma.....	20
Fiume, egy különleges eset	25
A kiegyezés fogadtatása és megvalósulása a gyakorlatban	27
A jogpárti trializmus és a Horvát-Szerb Koalíció	33
Összegzés	36
Felhasznált irodalom jegyzéke	38

Bevezetés

A reformkortól az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig tartó időszak története a magyar közjogi fejlődés szempontjából kiemelt jelentőségű. A reformkori magyar állam különleges pozícióját az adta meg, hogy bár évszázadok óta legitim módon része volt egy soknemzetiségű birodalomnak, de ennek ellenére belső berendezkedésében attól eltért, saját, történelmileg kialakult határai, törvényhozása és különálló, saját történelmi hagyományaira építő jogrendszere volt. A korszak nagy kérdése az volt, hogy milyen keretek között alakítható ki a lehetőségekhez képest minél inkább független modern magyar állam, valamint az, hogy az ország területi integritását az Erdéllyel való unióval helyreállítani kívánó magyarok ezt hogyan tudják elfogadtatni az országban nagy számban élő, szintén egyre inkább a függetlenedésre törekvő nemzetiségekkel.

Az országban élő nemzetiségek közül különösen érdekes a horvát, akiknek a Magyar Királysághoz fűződő viszonyrendszere hasonló volt a Magyarország és az Osztrák Császárság közti viszonyrendszernek. Horvát-Szlavónország, bár jogilag ezer szállal fűződött Magyarországhoz, szintén rendelkezett saját, történelmileg kialakult határokkal, parlamenttel és jogrendszerrel és Magyarországhoz hasonlóan céljuk ugyanúgy egy lehetőségekhez képest független horvát vagy délszláv állam létrehozása volt. Ugyanúgy céljuk volt az ország területi integritásának visszaállítása, mely esetükben minimálprogramként Dalmácia és Fiume, ambíciózusabbnak pedig Isztria és a Muraköz bekebelezését is jelentette. Ezt a programot pedig ugyanúgy el kellett fogadtatniuk mind a már országon belüli, mind pedig a bekebelezendő területeken élő, többnyire szerb és olasz nemzetiségekkel.

Az egymáshoz hasonló, de megvalósulásuk esetén egymásnak mégis ellentmondó célkitűzések 1848-49-re fegyveres összetűzésekhez, majd a század 60-as éveinek végére mindkét esetben kompromisszumos megoldásokhoz vezettek. Dolgozatomban azt szeretném vizsgálni, hogy a sok évszázados békés együttélést követően milyen ellentétek vezettek a két nemzet fegyveres összecsapásához, illetve, hogy a horvát-magyar kiegyezéssel hogyan próbálták rendezni a két ország közjogi viszonyát és ez hogyan valósult meg a gyakorlatban. Dolgozatomban röviden kitérek Fiume helyzetére, hiszen az szorosan kapcsolódik a témához, viszont a dolgozat terjedelmi kereteibe a helyzet részletes vizsgálata már nem fér bele.

E helyütt utalok a dolgozatomban használt elnevezésekre is. A horvát történelmi személyek nevét a horvát formájukban fogom használni, hacsak nincs olyan magyar névváltozatuk, amelyeket a tudományos szövegek is széleskörűen használnak. Az országot Horvátország és

Szlavónia egyesülése után több névvel is illették, a korabeli forrásokban használatos volt a Háromegey Királyság, a Horvát-Szlavónország és a Horvát-, Szlavón- és Dalmátország megnevezés is, valamint utóbbi esetekben a horvát szövegek rendszerint alkalmazzák a királyság megnevezést is.¹ A dolgozatomban, hacsak nem az ország egy adott részéről van szó, az egyszerűség kedvéért a Horvát-Szlavónország, illetve a Háromegey Királyság megnevezést fogom használni.

A dolgozat elkészítése során az elérhető, többnyire magyar és angol nyelvű szakirodalomra, továbbá a korabeli jogszabályokra és az Arcanum felületén elérhető korabeli folyóiratokra támaszkodtam. A dolgozat elkészítése során MI alapú eszközt nem használtam.

¹ HEKA László: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. Szeged, 2004, Bába kiadó, 118. o.

Az út az összechapásig

1830–1848

A magyar történelmi köztudat hosszú ideig 1825-ös országgyűlést tartotta a reformkor kezdetének, azonban egyre többen érvelnek amellett, hogy a korszak kezdetét Széchenyi István Hitelének 1830-as megjelenése jelenti. Bár az 1825-ös, valamint az 1830-as országgyűléseken már megfogalmazódott a magyar nyelv hivatalossá tételének igénye, igazi reformkövetelések csak Széchenyi Hitel és Világ szintű művének megjelenését, valamint az 1830-as lengyel felkelés kitörését követően fogalmazódtak meg. A magyar nemesség a nagy birodalom ellen a saját jogainak, sőt, a saját független országának visszaszerzéséért küzdő lengyelek és saját pozíciójuk között könnyen párhuzamot vont és a forradalmat követően szívesen segített a Magyarországra menekülő lengyel felkelőknek.²

Az 1832-36. évi pozsonyi reformországgyűlésen már folyamatosan napirenden volt a magyar nyelv ügye. Eddigre már a latin nyelvhez rendi okokból erősen ragaszkodó konzervatív horvát nemesség is szembe került a liberális magyar nemességgel és gyakorlatilag az egész alsótáblával. Szlavónia hovatarozása ügyében is egyre indulatosabbak lettek a viták, miután a fejlődő magyar történettudomány megcáfolta a horvát fél arra vonatkozó állításait, hogy a mohácsi csatát megelőzően a horvát állam birtokolta a területet. Az 1839-40. évi országgyűlésen az ellentétek még mélyebbé váltak, mivel a Bécs által támogatott horvát követelések a magyar nyelv hivatalossá tételét már Magyarországon is gátolták. A nyelvi viták ellenére a konzervatív horvát nemesség azonban még nem szánta rá magát a horvát nyelv hivatalossá tételére. A sabor csak 1840-ben hozta meg az első, horvát nyelvről szóló határozatát, amelyben a királytól azt kérte, hogy engedélyezze a zágrábi akadémián egy önálló horvát nyelvi tanszék felállítását és az ország gimnáziumaiban a horvát nyelv kötelező oktatását. A sabor első horvát nyelvű beszéde is csak viszonylag későn, 1843-ban hangzott el.³

A horvát politikai életben az 1841-es év nagy változásokat hozott, ugyanis megalakultak a Hárommegy Királyság első pártjai. Ekkor jött létre a Magyarországgal való szoros államközösséget hirdető Horvát-Magyar Párt vagy másik nevén Alkotmányos Párt és az illír mozgalomból kinövő Illír Párt is. A Horvát-Magyar Párt támogatói részben a magyarbarát

² DEÁK István: *Törvényes forradalom*. Budapest. 1994, Gondolat, 34-39. o.

³ SOKCSEVITS Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, 2011, Mundus Novus Könyvek 2011, 317-318. o

arisztokrácia, részben pedig a túrmezei kismemesség soraiból kerültek ki.⁴ A párt az illírizmussal szemben lépett fel, tiltakozott az illír név és a szerbnek vélt stokav nyelvjárás ellen, helyette a „tisza”, Zágráb környékén beszélt kajkav nyelvjárás és a horvát név használatát támogatták. A párt tagjai elleneztek a délszláv egység és a pánszlávizmus ideáját, támogatták a magyar nyelv hivatalos és oktatási nyelvvé válását és azt is, hogy a szlavóniai megyékhez hasonlóan a horvátországi megyék is küldjenek követeket a magyar országgyűlésre.⁵ A párt követői hűek voltak az uralkodóházhoz, a Habsburg Monarchia kereteit nem kérdőjelezték meg.⁶ Az illírek azzal vádolták a magyarókat (a Horvát-Magyar Párt támogatóinak korabeli gúnyneve, a szó jelentése elmagyarosodott), hogy hiányzik belőlük a nemzeti öntudat és a horvátok magyarságba való asszimilációját támogatják, míg a párt támogatói azzal érveltek, hogy pont a Magyarországgal való államközösség a kulcsa az önálló horvát nemzet fennmaradásának, mert a délszláv egység megvalósulása esetén a horvátok feloldódnának a többi délszláv nép tengerében.⁷ A párt jelszava, a „*Horvátok vagyunk*” is a regionális horvát identitás védelmét és a párt délszláv mozgalommal való szembenállását hangsúlyozta.⁸

Az illír mozgalom nevét a Nyugat-Balkánt az ókorban benépesítő illír törzsekről kapta. A mozgalom követői a déli szlávokat az ókori illírek leszármazottjainak látták és a mozgalom főszórá a délszláv szolidaritás programját vallotta.⁹ Az illírek a szerb Vuk Karadžić reformját elfogadva a Hercegovinában beszélt stokav nyelvjárás használatát támogatták, hogy ezzel is közelítsék egymáshoz a szerb és a horvát népet.¹⁰ Az Illír Párt (1843 után Nemzeti Párt) támogatói főként a nem nemesi származású értelmiségiek, valamint a köznemesség soraiból kerültek ki. Bár a párt alapítói többnyire liberális-demokratikus elveket követtek, részben Bécs, részben pedig a nemesi származású választók támogatásának megnyerése érdekében az illírek elsősorban a nyelvi-kulturális küzdelmet hangsúlyozták, társadalmi és gazdasági síkon pedig legfeljebb mérsékelt reformokat követeltek. A horvát-magyar viszonyt kezdetekben a föderalizmus irányába akarták alakítani, de 1848-ra eljutottak a magyarokkal való teljes szakításig,¹¹ és egy Magyarországtól független, Horvátországból, Szlavóniából, Dalmáciából,

⁴ SOKCSEVITS, 2011, 318. o.

⁵ HEKA: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. 2004, 103. o.

⁶ BOŠNJAK, Arijana Kolak: *Az (egykori) Horvát-Magyar Párt tagjainak viszonya a magyar forradalomhoz, annak eszméihez és vívmányaihoz*. In: FODOR Pál (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet., 366. o.

⁷ HEKA: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. 2004, 103. o.

⁸ BOŠNJAK, 2015, 366. o.

⁹ SOKCSEVITS, 2011 292-296. o.

¹⁰ NIEDERHAUSER Emil: *Illirizmus és nagyszerb tervek*. In: *História*, 1992/4. szám, Budapest, 11. o.

¹¹ SOKCSEVITS, 2011, 318-319. o.

Fiuméből és a katonai határőrvidékből álló, önálló politikai-területi egységet kívántak létrehozni.¹²

Az 1843-44. évi pozsonyi országgyűlésen a magyar nemzeti mozgalom sikerre vitte a magyar nyelv ügyét. A magyar nyelvről és nemzetiségről szóló 1844. évi II. törvénycikk Magyarországon a magyart tette a hivatalos nyelvvé. A törvénycikk rendelkezései többségének hatálya csak Magyarország területére terjedt ki, de Horvát-Szlavónországra vonatkozóan is tartalmazott rendelkezéseket. A jogszabály értelmében a magyar lett az országgyűlés, az országgyűlés és az uralkodó közötti kommunikáció, a Kancellária, a Helytartótanács, és az ítélezés nyelve. Az országgyűlések tekintetében a horvát fél annyi engedményt kapott, hogy a horvát követek, *„ha a magyar nyelvben jártasok nem lennének, a közelebbi 6 évek alatt tartandó országgyűléseken szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék.”* Valamint a jogszabály azt is kimondja, hogy *„a kapcsolt Részekbeli [horvát-szlavónországi] törvényhatóságok a magyarországi hatóságoknak magyar, - ezek pedig a kapcsolt Részekbeli törvényhatóságoknak latin nyelven irt leveleiket is fogadják el; tárgyalják, és azokat illő válasszal lássák el.”* Továbbá, bár a törvénycikk értelmében Horvát-Szlavónországban továbbra sem vált a közoktatás nyelvén a magyar, de a horvát közép- és felsőfokú oktatási intézményekben a magyar nyelv kötelezően oktatandó tárggyá vált.¹³ Bár a törvény Horvát-Szlavónországra vonatkozó részeit nem szentesítette az uralkodó, a horvát-magyar viszony így is tovább romlott.¹⁴

Időközben a két horvát párt viszonya is egyre inkább elmérgesedett. 1843 decemberében a két párt támogatói már fegyveresen is egymásnak estek, aminek következtében két ember életét vesztette. 1845-ben még keményebb összecsapásra került sor a két fél között.¹⁵ Ekkor már évek óta folyt a vita, hogy a túrmezei nemeseknek van-e egyenként szavazati joguk a megyegyűlésen és a tartománygyűlésen. A horvát-magyar párt szerint van, az illírek szerint pedig nincs. A döntést az udvarra bízták, az uralkodó azonban először kivárt, majd megerősítette azt az 1819-ből származó rendelkezést, amely kötelezte a nemeseket a személyes megjelenésre és a szavazásra.¹⁶ Ezzel a Zágráb megyei gyűlésen a magyarbarátok kerültek többségbe és a túrmezei nemesség szavazataival a gyűlés a magyarbarát Josip Žuvić-ot választotta a megye alispánjává. Az illírek távozásakor a zágrábi Szent Márk téren az egyik magyarbarát politikus

¹² HEKA: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. 2004, 103. o.

¹³ 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről.
<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/77/id/84400002.TV/ts/10000101/>

¹⁴ SOKCSEVITS, 2011, 322. o

¹⁵ HEKA: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. 2004, 103. o.

¹⁶ SOKCSEVITS, 2011, 322. o

ablakából egy lövés dördült el. Az illírek megtámadták a házat, majd a hadsereg parancsot kapott, hogy lőjön a tömegbe. Az összecsapásnak 17 halálos áldozata és nagy számú sebesültje volt.¹⁷ A történetek következtében Haller Ferenc bán lemondott és a helyére báni helytartóként Haulik György, az illírekhez húzó zágrábi püspök került.¹⁸

A történeteket a Horvát-Magyar Párt az illírekkel való leszámolásra akarta felhasználni. Bécs azonban az illírek mellé állt és a túrmezei nemességtől királyi leirattal megvonták az egyéni szavazás jogát. Ennek következményeként az 1845-ös sáborban a Horvát-Magyar Párt háttérbe szorult. A sábor Magyarország és a Három megye Királyság teljes közigazgatási és egyházszervezeti szétválasztását kérte. Az utolsó, 1847-ben összehívott horvát rendi gyűlés határozatot hozott arról, hogy a Három megye Királyság területén a horvát legyen a hivatalos nyelv. 1848 pedig szinte mindenben, így a horvát-magyar viszonyban is gyökeres változásokat hozott.¹⁹

¹⁷ HEKA: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. 2004, 104. o.

¹⁸ SOKCSEVITS, 2011, 323. o

¹⁹ SOKCSEVITS, 2011, 323-324. o

Horvát-Szlavónország a forradalmak és a Bach-korszak idején

1848. március 15-én Pesten kitört a forradalom. Március 23-án a forradalmi magyar kormány megkerülésével az illírekhez húzó, de megkérdőjelezhetetlenül udvarhű Josip Jelačić-ot nevezték ki az 1845 óta betöltetlen horvát báni pozícióba.²⁰ Jelačić bán az április 19-én a hatóságoknak küldött körlevelében elrendelte, hogy azok a sabor összehívásáig csak a bántól fogadhatnak el parancsot, ezzel *de facto* elszakítva a Háromegegy Királyságot Magyarországtól. Külön, a magyar országgyűléstől függetlenül elrendelte a jobbágyfelszabadítást, amit később a sabor is elfogadott, ezzel is jelezvén, hogy a magyar országgyűlés döntéseinek nincs köze Horvát-Szlavónországhoz. Az újonnan megválasztott sabor emellett felállította a Báni Tanácsot, és a horvát államnak a Magyarországgal és Ausztriával való kapcsolatát pedig föderáció keretében kívánta rendezni. Hivatalos nyelvnek a „*nép nyelvét*” mondták ki, hogy a horvát nyelv megnevezéssel ne sértsék az ország határain belül élő szerbeket.²¹ A sabor 7. számú határozata, mely a Szerb Vajdaság és Horvátország szövetségéről rendelkezik, később igen nagy jelentőséget nyer a horvátok és szerbek következő lépéseinek szempontjából.²² A sabor határozatai egyre inkább azt mutatták, hogy Horvátország készen áll fegyverrel is megvívni önállóságát. Igaz, egyes határozatok, mint a magyarokkal tárgyaló bizottságot kijelölő 20. számú, azt bizonyítják, hogy a békés megegyezést sem vetették el teljesen.²³ A 13. számú határozat viszont elrendelte, hogy a horvát katonák ne vegyenek részt az olasz háborúban, hanem otthon állomásozzanak.²⁴ A 21. számú határozatban ideiglenes teljhatalommal ruházták fel a bánt az ellenséges körülmények következtében.²⁵ V. Ferdinánd június 10-én felmentette Jelačić-ot a báni tisztségből. Az uralkodó ezen döntését a sabor érvénytelennek nyilvánította. A magyarellenes hangulatot szította az a levél is, amelyet a szerbekhez delegált Nugent Albert gróf küldött a károlyvárosi szerb nemzeti bizottsággal közösen, melyben azt írják, hogy a szerb nemzetet már megtámadták a magyarok. A 24. számú határozatban a sabor kijelenti, hogy Horvát-Szlavónország a szerbeknek „*kész fizikailag és*

²⁰ DEÁK, 1994, 95-96. o.

²¹ HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 19. o.

²² *Zapisnik*, 7. számú határozat, Idézi: HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 22. o.

²³ *Zapisnik*, 20. számú határozat, Idézi: HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 23. o.

²⁴ *Zapisnik*, 13. számú határozat, Idézi: HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 23. o.

²⁵ *Zapisnik*, 21. számú határozat, Idézi: HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 24. o.

erkölcsileg is segítségre kelni, valamint az egymásközi, illetve az Ausztriával és Magyarországgal való viszonyok tárgyalását illetően minden cselekvést a szerb testvérekkel együtt és közösen tesz meg”. Ezzel gyakorlatilag vállalták a horvátok, hogy a már magyarok ellen harcoló szerb csapatokat támogatni fogják.²⁶

A fegyveres összecsapásokat elkerülendő, János főherceg közvetítésével találkozóra került sor Bécsben Batthyány és Jelačić között, de a tárgyalások nem vezettek eredményre. A bán az udvar bátorítására olyan szintű követeléseket fogalmazott meg, amelyeket a magyar fél nem tudott elfogadni. Jelačić ekkorra már biztos volt abban, hogy a fegyveres összecsapás elkerülhetetlenné vált, így hazatérése után folytatta a mozgósítást a katonai határőrvidéken. A sabor üléseit berekesztették a békeidők eljöveteleig.²⁷

A magyar fél utolsó próbálkozásként még tett egy kísérletet a horvát-magyar viszony békés rendezésére. 1848. augusztus 25-én a magyar minisztertanács megbízta Deák Ferenc igazságügyi, valamint Szemere Bertalan belügyminisztert egy, a horvátokkal való megegyezésről szóló törvényjavaslat kidolgozására. Mindkét javaslat konkrétumokat tartalmazott és jelentős körű autonómiát biztosított volna Horvátországnak. A minisztertanács augusztus 27-én Deák javaslatát fogadta el. A megmaradt feljegyzések szerint a magyar kormány a megegyezési javaslatban foglaltakon túli engedményekre is nyitott lett volna. Ha a megegyezési tárgyalások nem vezettek volna eredményre, Deák Ferencet azonnal Horvátországba küldték volna tárgyalni. A magyar kormány még Horvátország elszakadását is elfogadta volna, azzal a fenntartással, hogy a tengerparti területek és Fiume magyar fennhatóság alatt maradnak. Ahhoz, hogy a megegyezési javaslatot megküldhessék a horvát félnek, kellett az országgyűlés és a király beleegyezése, ezek közül viszont egyiket sem kapta meg a kormány. Mivel Bécsnek kedvező volt a fegyveres összecsapás eshetősége, a király nem fogadta Batthyányt és Deákot, a magyar országgyűlés pedig nem foglalkozott érdemben a javaslattal. Kossuth javaslatára az országgyűlés csak egy, a horvát kérdés megoldásával foglalkozó bizottmányt állított fel, mivel Kossuth sem találta elfogadhatónak a javaslatot. Az elkészült, de soha el nem fogadott országgyűlési határozat csak a megegyezési készséget fejezte ki, de konkrétumokat nem tartalmazott. A békés vitarendezés lehetősége így végleg zátonyra futott.²⁸

²⁶ HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 19-25. o.

²⁷ HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 25. o.

²⁸ FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet: *Deák és Szemere törvényjavaslatai a horvátokkal való megegyezéshez*. In: Jogtörténeti Szemle, 2003/2. sz., Budapest, 1-6. o.

1848. szeptember 11-én Jelačić csapatai átlépték a Drávát, megkezdték harcukat a magyarok ellen és az egész szabadságharc alatt az osztrák oldalt támogatták.²⁹ Bár 1849. július 28-án a nemzetiségekkel való egyeztetés után Szegeden megszületett az a törvényerejű parlamenti határozat, amely a világon Svájc után másodszor emelte alapelvvé „*minden népiségek nemzeti szabad kifejlődésének*” demokratikus alapelvét, ezzel gyakorlatilag feladva az egy politikai nemzet elvét, ennek kimunkálásában a horvátok nem vettek részt és azt nem fogadták el.³⁰

A magyar szabadságharc leverése után a horvátok abban bíztak, hogy az uralkodó szentesíti az 1848-ban elfogadott határozataikat, de ehelyett a császár az oktrojált olmützi alkotmány elfogadására kényszerítette őket. 1849. szeptember 6-án a Báni Tanács Jelačić nyomására elismerte az új alkotmányt, amelynek értelmében Horvát-Szlavónország a birodalom egyik koronatartománya lett, teljesen elszakadva Magyarországtól.³¹ A látszólagosan alkotmányos, rövid időszakot rövid időn belül a Bach-korszak neoabszolutizmusa követte.³² Bár a Bach-rendszer megpróbálta megőrizni az olyan polgári vívmányokat, mint például a jobbágyszabadítás vagy a törvény előtti egyenlőség és Magyarországgal ellentétben Horvát-Szlavónországot a katonai kormányzás sem sújtotta, a rendszer megítélése a horvát közvélemény szemében negatív volt.³³ Nem történt meg a „horvát földek” vágyott egyesítése, hiszen külön koronatartomány lett Dalmácia, a Határőrvidék és a Szerb Vajdaság.³⁴ Utóbbinak ráadásul része lett az addig Alsó-Szlavóniához tartozó Szerém megye is.³⁵ Feloszlatták a sabort, a Báni Tanácsot egyszerű helyhatósággá fokozták le, a hivatalokban és a középiskolákban fokozatosan bevezették a német nyelv használatát és a trikolor zászlók birodalmi szintű tiltásával összhangban a horvát zászló használatát is betiltották. Jelačić egyetlen nagyobb sikere az volt, hogy közbenjárására a pápa a zágrábi püspökséget érseki rangra emelte, amely ezáltal függetlenné vált a magyar egyházi szervezettől.³⁶

²⁹ HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 37. o.

³⁰ ERDŐDY Gábor: *A horvát kérdés a magyar polgári nemzet megteremtésének kontextusában*. In: Jogtörténeti Szemle, 2018/1-2.sz., Budapest, 62. o.

³¹ HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 37. o.

³² KREŠIĆ, Mirela: *A magánjog fejlődése Horvátországban 1848–1945*. In: Jogtörténeti Szemle. 2018/3-4.sz., Budapest, 31. o.

³³ Sokcsevits, 2011, 348. o.

³⁴ HEKA: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc*. 2004, 37. o.

³⁵ HEKA: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. 2004, 108. o.

³⁶ SOKCSEVITS, 2011, 348-349. o.

A tárgyalásokig vezető út, 1860–1867

Az 1849-ben elszenvedett vereség után a magyar politikai elit felismerte, hogy szükséges a térségben együtt élő népek megbékélése. A párizsi emigrációt irányító Teleki László készen állt Magyarország nemzetiségi alapon meghatározott területi autonómiákat tartalmazó föderalizálására. Kossuth Lajos határozottan ellenezte az ország területi integritásának megbontását (a horvát területektől eltekintve), a föderatív berendezkedést csupán a szomszédos országokkal való együttműködés keretében tartotta elfogadhatónak. Kossuth az 1851. évi küthayai alkotmánytervezetében az általános választójog alapján működtetett demokratikus önkormányzatokban képzelte el a különböző nemzetiségek érdekeinek a képviselését.³⁷ Az alkotmánytervezetben megálmodott demokratikus Magyarország helyét pedig a Dunai Szövetség címmel ismertté vált 1862-ben kiadott tervezetében a „*Kárpátok és a Duna, a Fekete és az Adriai tenger*” által határolt területeken található „*régi történeti államok*” egyenrangú szövetségében képzelte el, amelynek részét képezte volna Szerbia és Románia mellett a független Horvátország is.³⁸

Miközben az emigrációban sorra születtek a tervek a nemzetiségekkel és a Horvátországgal való viszony rendezésére, Magyarországon és Horvát-Szlavónországban a Bach-korszak abszolutizmusa alatt nem foglalkoztak a kérdéssel komolyabban. A két fél csupán az 1850-as évek végétől kezdte meg az egymáshoz való közeledést, amikor felismerték, hogy az abszolutizmus igájának lerázásához szükséges az egymással való kiegyezés. A magyarbarát megnyilatkozások egyre gyakoribbak lettek, ráadásul nem csak az egykori Horvát-Magyar Párt tagjaitól, hanem a korábbi illírektől is.³⁹ A megyék újjászervezését ünneplő rendezvények egyik központi témája is a megbékélés fontosságának és az érdekek egybeesésének hangoztatása volt.⁴⁰ Ennek ellenére Deák pesszimistán azt mondta, hogy amíg a magyar politikusok az ország területi integritásának minden áron való megőrzését jelölték meg célként, addig a nemzetiségek „*teljesíthetetlen követelésekkel lépnek fel, horvát, rácz, oláh, mindenik külön álló politikai nemzetnek akar tekintetni, s oly igényekkel áll elő, miknek teljesítése az országot feldarabolná.*”⁴¹ A korabeli politikusok biztató jelként üdvözölték azt az Októberi Diploma mellékletét képező császári kéziratot, amely arra utasította Šokčević József horvát bánt, hogy

³⁷ ERDŐDY, 2018, 62-63. o.

³⁸ KOSSUTH Lajos: *A „Dunai Szövetség” tervezete.* 1862, <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0178.html>.

³⁹ SOKCSEVITS, 2011, 351-352. o.

⁴⁰ ERDŐDY, 2018, 63. o.

⁴¹ KÓNYI Manó: *Deák Ferencz beszédei* II. kötet. Budapest, 1903, Franklin Társulat, 254.o., <https://mek.oszk.hu/02200/02213/pdf/deak2.pdf>

hívja össze a sabort és tegyen javaslatot a horvát-magyar viszony rendezésére. Josip Juraj Strossmayer diakovári püspök pedig a Báni Tanácsban sürgette a „*két szabad testvérnemzet*” alkotmányos megegyezését. Mindeközben viszont a Báni Tanács egyre határozottabban követelte az önálló horvát udvari kancellária felállítását, Dalmácia és Horvátország egyesítését és a Muraköz bekebelezését is. A helyzet ellentmondásosságát jól mutatja, hogy miközben Varasd vármegye közgyűlése körlevelet adott ki, amelyben az „*alkotmányos és barátságos szövetség*” felújítását sürgette „*magyar testvéreinkkel (...) a nemzetiségi teljes jogegyenlőség és alkotmányos szabadság talaján*”, addig ezzel egyidőben sem csitultak a kiegyezést ellenző és akár teljes függetlenséget is követelő hangok sem.⁴²

A magyar-horvát viszonyban nagy jelentőséggel bírt a magyar képviselőház 1861. évi nemzetiségi vitája, amely rámutatott a kérdés megoldhatatlanságára. A felirati vitában a nemzetiségi törekvésektől tartó magyar képviselők elutasították a nemzetiségek javaslatait, azzal a felkiáltással, hogy azok súlyosan veszélyeztetik az ország politikai egységét. Az Eötvös József és Deák Ferenc által is vallott elveket érvényre juttató határozatban, bár megvolt a kiegyezésre való hajlandóság, de a dokumentum Szegedhez képest jelentős visszalépésként értékelhető, hiszen abban az egy politikai nemzet koncepciója érvényesült,⁴³ valamint jelszóvá vált az az álláspont, amelyet Kecskeméthy Aurél 1862-ben a következőképpen fogalmazott meg: „*Austriával s uralkodó házávali kibékülésünk ára nem oly nagy, mint a melyet a nemzetiségek követelnek, s ügyetlen forradalmáraink megadni képesek lennének*”.⁴⁴

Mindeközben horvát részről összehívták az 1861. évi sabort, amely nagy jelentőséggel bírt a dualizmus-kori horvát politikára nézve, mivel ekkor alapozódtak meg az egész korszakot később meghatározó pártok. A Horvát-Magyar Párt szellemi örököseként létrejött a Magyarországgal való reáluniót és az osztrák-magyar dualizmust támogató Unionista Párt (hivatalos nevén Alkotmányos Nemzeti Párt), amelynek a korábbi magyarbarát párt tagjai mellett az abszolutizmus miatt Béccsel szembeforduló egykori illírek is tagjai lettek. Újjáalakult az illír mozgalomból a Nemzeti Párt is, amelynek tagjai elvetették mind a dualizmust, mind pedig a centralizmust, ehelyett az illírismus szellemi örökségeként a Habsburg Monarchia államszövetséggé alakítása és az ezen belül létrehozandó délszláv egység mellett törtek kardot. A saboron egy fiatal horvát képviselő, Ante Starčević és a köré

⁴² ERDŐDY, 2018, 63-64. o.

⁴³ ERDŐDY, 2018, 64. o.

⁴⁴ KECSKEMÉTHY Aurél: *Vázlatok egy év történetéből (1860 október huszadikától 1861 októberig)*. Pest, 1862., 183. o., https://adt.arcanum.com/hu/view/Books_07_19dik20dikSzazadiTarsadalomtortenet_0542_Vazlatok_egy_ev_tortenetebol_1227/?pg=184&layout=s&query=%C3%BCgyetlen

csoportosuló személyekből formálódó harmadik párt, a későbbi Jogpárt ideológiája is elkezdett körvonalazódni. Starčević célja egy teljesen független, vagy a Habsburg Birodalomhoz csak laza, dinasztikus szálakkal kötődő, Magyarországgal és Ausztriával teljesen egyenrangú horvát állam létrehozása volt. Bár az önálló Horvátország támogatottsága a saborban ekkor még minimális volt, de évekkel később, a dualizmus időszakában jelentős politikai mozgalommá nőtte ki magát.⁴⁵

A sabor képviselőinek arra kellett válasz találniuk, hogy Ausztriával vagy Magyarországgal kívánnak-e kiegyezni, és ezt milyen feltételekkel szeretnék megtenni. A sabor a Magyarországgal való kiegyezést választotta és ennek deklarációját, valamint az horvátok részéről támasztott feltételeket az 1861. évi XLII. tc. formájában iktatták törvénybe. A törvénycikk szerint 1848-ban megszűnt a magyar-horvát államközösség és ezzel együtt minden jogi kapcsolat, leszámítva a koronának és a koronázási aktusnak, valamint az uralkodó személyének a közösségét. A sabor kimondta, hogy hajlandó perszónálunióba lépni Magyarországgal, ha az elismeri Horvát-Szlavónország teljes függetlenségét és területi épségét, ezzel együtt kielégítve területi követeléseiket. A törvénycikk szerint a horvát állam területét a „Háromegye Királyság” alkotja, mely alatt Horvátországot, Szlavóniát és Dalmáciát kell érteni, és az országhoz hozzácsatolandó Fiume városa, Muraköz, valamint a Határőrvidék. A teljes függetlenség a törvény szerint azt jelentette, hogy Horvát-Szlavónország belügyei tekintetében teljesen önállóan dönt, a közös ügyekben pedig teljességgel egyenlő fél Magyarország mellett. A határozat meghozatala után a sabor megtárgyalta az Ausztriához fűződő viszonyt. A területi gyűlés elutasította a birodalmi tanácsban való részvételt, majd kimondta, hogy „*Horvátországnak nincs közös ügye Ausztriával*”. Ferenc József ezt követően feloszlatta a sabort és ezzel egy időben szentesítette az 1861. évi XLII. tc.-t.⁴⁶

A sabort – csakúgy, mint a magyar országgyűlést – legközelebb 1865-ben hívták össze. Annak érdekében, hogy az osztrákbarát erők kerüljenek többségbe, Bécs nyomására a Báni Tanács módosította a választási rendet. Jelentősen csökkent a többnyire kiegyezéspárti virilisták száma, valamint a megválasztott képviselők számát is csökkentették. Csupán az udvarhoz hű Határőrvidék képviselőinek a száma maradt változatlan. Az eredmények a várakozásoknak megfelelően alakultak. A horvát és szlavón területeken kétharmados győzelmet arattak a kiegyezéspártiak, míg a Határőrvidéken az osztrákbarát erők nyertek. A választások után az

⁴⁵ SOKCSEVITS, 2011, 357-362. o.

⁴⁶ HEKA László: *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében*. In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, (54) 9., Szeged, 1998, 9-10. o.

osztrákbarát Ivan Mažuranić kancellár lemondott tisztségéről és a helyére Ferenc József a kiegyezéspárti Kussevich Emilt jelölte. Ezzel az osztrák kormány lemondott arról, hogy tovább akadályozza a horvát-magyar viszony rendezését, részben, mivel már küszöbön állt az osztrák-magyar kiegyezés, részben pedig az egyre jobban megerősödő, délszláv államot támogató hangok csitítása érdekében. A sabort 1865. november 12-re hívta össze az uralkodó, aki ezt megelőzően felszólította leiratában a képviselőket, hogy gondoskodjanak a magyar országgyűlésen való képviseletről. Először vitába szálltak a kiegyezést ellenzők és támogatók, de végül abbéli félelmüknek engedve, hogy az uralkodó feloszlattja a sabort, megegyezésre jutottak. Az 1866. február 10-én meghozott határozat szerint először Horvátországnak kell kiegyeznie Magyarországgal, majd ezt követően nekik együtt kell tárgyalniuk Ausztriával a Monarchia közös ügyeiről. Emellett feliratban kérték Ferenc Józsefet, hogy a magyar országgyűlés fogadja el az 1861. évi XLV. tc.-et és nyilatkozzon ismerte el, hogy Horvátország és Magyarország „*két azonos és egyenrangú tényező, akik közösen és szabad akaratuk alapján egyezséget kötnek*”. A horvát fél kijelentette, ha ezen kérései teljesülnek, akkor készen áll bizottságot küldeni Magyarországra, a kiegyezésről való tárgyalás érdekében.⁴⁷

Eközben a magyar fél sem tétlenkedett. 1865. december 14-én megnyílt a magyar országgyűlés, amelyben az osztrák-, és horvát-magyar kiegyezést támogató Deák-párti képviselők voltak többségben. Ferenc József nyitóbeszédében többek között felszólította a horvátokat, hogy küldjék el képviselőiket a magyar országgyűlésre és kifejezte az irányú óhaját, hogy Horvát-Szlavónország és Magyarország megegyezésre tudjon jutni. Az országgyűlés megtárgyalta az 1861. évi XLII. tc.-t és az alábbi választ adták rá egy, a királyhoz küldött feliratban: „*A horvát országgyűlésnek 1861-diki határozatait, melyeket Felséged velünk közölni méltóztatott, akkor véljük legcélszerűbben tárgyalhatóknak, ha majd azon országoknak képviselőivel, vagy a kiegyenlítés végett kiküldött megbízottjaival együtt tanácskozhatunk, s e tárgyat az ő hozzájárulásukkal intézhetjük el.*”⁴⁸ A válasz csalódást okozott a horvátoknak. Egyrészt, ők azt várták, hogy a Monarchia dualizmusként alakul át, ahol a Háromegy Királyság egyenrangú Ausztriával és Magyarországgal, másrészt pedig már tudott volt, hogy az osztrák-magyar kiegyezés már a küszöbön áll, amelynek elfogadása után Ausztria a horvát ügyre már magyar belügyként fog tekinteni. Miután a magyar országgyűlés nem fogadta el az 1861. évi XLII. tc.-

⁴⁷ HEKA, 1998, 11-13. o.

⁴⁸ Az 1866. február 8-iki országgyűlés irományai. XXII. országos ülés, Idézi: HEKA, 1998, 14. o.

ket, a király felszólította a horvátokat, hogy válasszák meg a bizottság tagjait, akik majd a magyarokkal tárgyalnak.⁴⁹

A tárgyalásokra mindkét fél egy 12 tagú delegációt küldött, akik 1866. április 16-án megkezdték a kiegyezési tárgyalásokat. A horvát fél ragaszkodott az álláspontjához, miszerint a két ország közötti kapcsolat nem több pusztán perszónálunió. A magyar bizottságnak egészen más elképzelései voltak a kiegyezésről. Számukra legfeljebb Horvát-Szlavónország teljes autonómiája volt elfogadható, ez viszont nem elégítette ki a horvát fél igényeit és emiatt a tárgyalások június 16-án véget értek. Pest és Zágráb viszonya elhidegülni látszott, egyre erősödtek az önálló délszláv államot, illetve az osztrákokkal való kiegyezést követelő hangok. 1866. decemberében a sabor feliratban kérte az uralkodótól Horvát-Szlavónország egyesítését Ausztriával és arról is határozatot hozott, hogy nem küld követeket a magyar országgyűlésre. Ferenc József ezt elutasította és leiratban utasította a horvát területi gyűlést, hogy egyezzen ki Magyarországgal és küldjön követeket a koronázásra.⁵⁰ A sabor ezt elutasította, és tiltakozását fejezte ki a létrejövő osztrák-magyar kiegyezéssel szemben, mivel az nem ismerte el Horvátország önállóságát.⁵¹ Ezzel együtt a területi gyűlés 1867. május 11-én a szerb nemzetet Horvátországban egyenrangúnak ismerte el a horváttal, amire válaszul Ferenc József feloszlatta a sabor.⁵²

⁴⁹ HEKA, 1998, 13-15. o.

⁵⁰ HEKA, 1998, 14-16. o.

⁵¹ ČEPULO, Dalibor: *Autonomy, dependence and modern reforms in Croatia-Slavonia 1848-1918*, [Autonómia, függőség és modern reformok Horvát-Szlavónországban 1848-1918]. In: *Separation of powers and Parlamentarism, the past and the present, law, doctrine, practice*, Warsaw, 2007., Sejm Publishing Office, 515. o.

⁵² HEKA, 1998, 16. o.

A horvát-magyar kiegyezés születése, 1867–1868

Az 1867. évi XII., XIV., XV. és XVI. törvénycikkkel megszületett az osztrák-magyar kiegyezés, amelynek eredményeként egy speciális államalakulat jött létre Európa közepén. Ezt fontos röviden ismertetnem, hiszen kiegyezés egyes részei jelentősen befolyásolták a későbbiekben a horvát-magyar viszonyt. A törvény kimondta, hogy a Pragmatica Sanctio alapján „*azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatatlanul és elválhatatlanul együtt birtoklandók.*” Az Osztrák-Magyar Monarchia dualista berendezkedésének kulcsa a közös, közös érdekű és belügyek felosztása Magyarország és Ausztria között. A közös ügyek körét a Pragmatica Sanctióból vezették le és ezeket a hadügyek, a külügyek, illetve az ezen területeket fedező pénzügyek alkották. Ezekben a kérdésekben a két országnak, a frissen felállított közös minisztertanácsnak és a két ország parlamenti képviselőiből álló delegációk útján, közösen kellett döntést hozni. A közös érdekű ügyeket olyan fontos ügyek képezték, melyeket nem lehetett levezetni a Pragmatica Sanctióból. Ilyenek voltak például az 1848 előtt „osztrák” államadósság, a vámok, a vasutak vagy a pénzügyrendszer. Ezeken a területeken tízévente „*kis gazdasági kiegyezéseket*” kellett meghozni. Minden más ügyben a két ország saját parlamentje önállóan dönthetett. Horvátország helyzetével a kiegyezés nem foglalkozott, azt Magyarország részének tekintette és emiatt a vita rendezését is Pestre és Zágrábra bízta.⁵³

A sabor felosztatása után a király felmentette hivatalából Josip Šokčević bánt, majd helyére a magyarbarát Levin Rauch báró került báni helytartóként. Ferenc József oktrojálta a választási rendet. A választások lefolytatását nem a megyei közgyűlésekre, hanem a nagyobb részt kiegyezéspárti, főispánokból és polgármesterekből álló központi bizottságra bízta. Csökkent a cenzus is, amellyel hangsúlyosabb pozíciót kapott a szintén főként kiegyezéspárti parasztság. Növekedett a kiegyezést szorgalmazó virilisták száma is és nem választott képviselőket az a Határőrvidék, ahol a lakosság jelentős része ellenezte a kiegyezést. A választások 1867. november 19. és december 23. között zajlottak és az eredmény a várakozásoknak megfelelően alakult: az Unionista Párt elsöprő győzelmet aratott. A sabor második ülésén a kiegyezést ellenzők kérték a gyűlés felosztatását és a választások régi szabályok alapján történő megismétlését. Mivel kérésük nem teljesült, az ellenzék két képviselő kivételével kilépett a saborból. 1868. január 28-án a sabor elfogadott egy felirati javaslatot, mely kimondta, hogy

⁵³ GOSZTONYI Gergely: *Horvát-Szlavónország helyzete a kiegyezések után.* In: Jogtörténeti Szemle, 2014/3. sz., Budapest, 8-9. o.

Horvátország ki kíván egyezni Magyarországgal, méghozzá az 1861. évi XLII. tc. alapján, majd két nappal később a gyűlés a tárgyaló delegáció tagjait is megválasztotta.⁵⁴

A két delegáció április 28-án tartotta az első értekezletét. Megegyeztek a tárgyalásokon használandó nyelvben (magánértekezleteken német, ünnepélyes üléseken magyar és horvát) és abban, hogy a döntéseket a közös értekezleteken hozzák, amiket magántanácskozásokon készítenek elő. Közös értekezlet ezen kívül csak kettő volt, a május 6-án az Alföld-Fiume vasútról döntöttek, míg a július 24-én már az egyezményi javaslat szövegét állapították meg. A tárgyalások optimista hangulatban zajlottak, amit jól példáz Majláth Antal búcsúbeszéde,⁵⁵ aki többek között elmondta, hogy *„teljes lelki megnyugvással tekinthetünk vissza megfutott pályánk eredményére, mert ez által oly alapot tettünk le, melyen a boldogabb jövő egy tartós, szabad, alkotmányos állást idéz elő, kimondattuk mi az egyességben, a mi a legfőbb a pragmatica sanctióból folyó feloszthatatlan összetartozásunk eszméjét (...) Rendeztük a Horvátország és Magyarország között létesítendő pénzviszonyokat, és oda iparkodtunk, hogy tartós és minden időben lehető legyen Horvátországnak a törvényhozás, politikai kormányzat, cultus-oktatás és igazságügyi autonómia: egy szóval oda voltak irányozva iparkodásaink, hogy Horvátország függetlensége alapítassék meg. Nem is maradt közöttünk más elintézetlen, mint az ország területének kérdése. (...) Ezek mind oly nagy horderejű alapok, melyeken mindkét ország törvényhozó testületének bölcsesége, igazságszeretete oly boldogító jövőt idéz elő, mely a legveszélyesebb viharoknak leene képes ellentállani.”*⁵⁶

A tárgyalásokon Deák Ferenc felvetette a közös ügyeket fedező adókon túl Horvát-Szlavónország teljes pénzügyi önállóságának lehetőségét is, azonban ezt sem Andrássy Gyula miniszterelnök, sem pedig a horvát unionisták nem támogatták. Andrássy az osztrák félre való tekintettel tett így, hogy a horvát pénzügyi önállóság ne tüzelje a cseh és galíciai lengyel autonómia-igényeket, az unionisták pedig Horvát-Szlavónország gazdasági fejletlensége miatt féltek a gazdasági kormányzati felelősségtől.⁵⁷

A sabor szeptember 24-én fogadta el a kiegyezést, majd két nappal később az uralkodónak küldendő felirat szövegét, amelyben arra kérték Ferenc Józsefet, hogy Fiume kerüljön horvát fennhatóság alá. A magyar országgyűlés szeptember 28-án vette napirendre a kiegyezést. Igazi

⁵⁴ HEKA, 1998, 17-20. o.

⁵⁵ HEKA, 1998, 22-24. o.

⁵⁶ *Pesti Napló*, 1868. júl. 25. (szombat) 170-5474. szám.1. o.
https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1868_07/?pg=82&layout=s&query=cultus

⁵⁷ SOKCEVITS, 2011, 370-371. o.

vita csak Fiume kérdésében volt.⁵⁸ Várady Gábor felszólalásában azt hangsúlyozta, hogy „*Fiume a mienk, Magyarországé (...) Mindnyájan tudjuk azt is, hogy Fiume nem állott a bán alatt míg Horvát- és Szlavonorságok igen sok közügyekben úgy gyakorlatilag, mint törvény szerint is a bán alatt állottak. (...) Azért kérem a tisztelt képviselőházat, méltóztassék határozatilag kimondani: kötelességévé tétetik a kormánynak Fiume és fumei kerület Magyarországhoz visszacsatolásának haladék nélkül leendő eszközlése, minek megtörténtével a képviselőház szeptember 28-dikai ülésében elfogadott egyezmény legfelső szentesítés alá terjesztvén azonnal életbe lép.*”⁵⁹ Zichy Antal pedig beszédében azt kérte, hogy az elfogadott egyezmény még ne határozza meg véglegesen a területi kérdéseket. Az országgyűlés még aznap elfogadta a felirati javaslat szövegét, Fiume ügyében figyelembe véve Várady és Zichy javaslatait is. Már csak a király szentesítésére volt szükség. Az uralkodó Fiume ügyében a magyar javaslatot fogadta el, amely szerint az a magyar koronához kapcsolt külön test, amelynek autonómiájára vonatkozó és az ehhez kapcsolódó törvényhozási és kormányzati szabályokat a horvát és magyar félnek, valamint Fiume városának közös tanácskozások útján kell kidolgozni. A javaslat végleges, Fiuméről is rendelkező szövegét a sabor november 18-án, míg a magyar országgyűlés 17.-én fogadta el, majd a magyar képviselőház 19-én, a főrendiház pedig 23-án hirdette ki. Ezzel megszületett a horvát-magyar kiegyezés, amely kis változtatásokkal 1918-ig maradt érvényben.⁶⁰

⁵⁸ HEKA, 1998, 27-28. o.

⁵⁹ *Az 1868. évi országgyűlés nyomtatványai.* Képviselőházi napló, X. köt., CCLXXXIX. országos ülés, 1868. szept. 28-án. Idézi: HEKA, 1998, 28-29. o.

⁶⁰ HEKA, 1998, 28-30. o.

Az 1868. évi XXX. tc. tartalma

A horvát-magyar kiegyezés (horvátul: Hrvatsko-Ugarska nagodba) a két ország közös alaptörvénye, amely rendezi kettejük egymáshoz való viszonyát. Közjogi alapját a Pragmatica Sanctio és a küldöttségek megállapodásai képezték. A horvát és magyar szöveg között kisebb eltérések vannak, amelyek legfőképpen a magyar részről az ország egységességét, míg a horvát részről a két ország egyenrangúságát hangsúlyozó részek.⁶¹ A törvény végig Horvát-, Szlavón és Dalmátországookról beszél (a horvát nyelvű szöveg pedig Háromegy Királyságról), holott Dalmácia osztrák fennhatóság alatt állt. Ez azt bizonyítja, hogy a magyar és főként a horvát politikai elit nem mondott le a Dalmát területek visszaszerzéséről.⁶² Az egyezmény cikkelyei négy szakaszra oszthatók: azokra, melyek Horvátország Monarchián belüli helyzetére vonatkoznak, azokra, melyek a horvát-magyar közjogi viszonyt rendezik, azokra, melyek Horvátország autonóm ügyeire vonatkoznak, illetve az egyéb rendelkezésekre.⁶³

Horvátország monarchiabeli helyzetére vonatkozóan kimondja, hogy a Háromegy Királyság „századok óta mind jogilag, mind ténylegesen Szent István koronájához tartoztak, s a Sanctio Pragmatica is kimondja, hogy a magyar korona országai elválaszthatatlanok egymástól”. Horvát-Szlavón- és Magyarország „egy és ugyanazon állami közösséget képeznek”, királyukat „egy és ugyanazon koronával”, „egy és ugyanazon koronázási cselekménnyel” kell megkoronázni, és „közös koronázási oklevél állapíttatik meg és állíttatik ki”. A koronázási oklevél eredetijét horvát nyelven is meg kell szerkeszteni és ki kell adni és ezzel „Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok integritása és országos alkotmánya is biztosítandó.”⁶⁴

A kiegyezési törvény kimondja, hogy Magyarország elismeri Horvát-Szlavónország területi integritását, azaz az ország területét a horvát és szlavón polgári vármegyék, a Határőrvidék horvát és szlavón területei, valamint Dalmácia alkotják. Az osztrák félre való tekintettel viszont úgy fogalmazták meg a jogszabály szövegét, hogy az a magyar fél részére Dalmácia és a Határőrvidék tekintetében nem jelent semmiféle kötelezettséget, csak a Horvát-Szlavónországgal való egyesítés „sürgetését” és „követelését”. Dalmácia tekintetében a törvény azt is kimondja, hogy a „visszacsatolás föltételeire nézve azonban Dalmatia is meghallgatandó.” Muraköz a Magyar Királyság része maradt, Fiume kérdését pedig a törvény

⁶¹ ČEPULO, Dalibor-KREŠIĆ, Mirela: *Horvát-magyar kiegyezés: intézmények és valóság*. In: Mint nemzet a nemzettel..., Budapest, 2011., Croatica, 36. o.

⁶² GOSZTONYI, 2014, 9. o.

⁶³ HEKA László: *A horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszter a magyar és a horvát alkotmánytörténetben*. In: Jogtörténeti Szemle, 2018/1-2.sz., Budapest, 67. o.

⁶⁴ HEKA, 2018, 67. o.

nyitva hagyta.⁶⁵ Alsó-Szlavónia a Hárommegy Királysághoz került, amit a magyar közvélemény egyértelműen a kiegyezésben foglalt legnagyobb magyar engedménynek tekintett.⁶⁶

A „nagy” kiegyezéshez hasonlóan az 1868. évi XXX. tc. is meghatároz közös ügyeket. Ilyen ügyek az udvartartás költségeinek a megajánlása, az újoncájlás, védrendszer és a hadkötelezettséget illető törvényhozás, a hadsereg elhelyezése és élelmezése iránti intézkedések, a pénzügy, az adórendszer, az állam költségvetésének a megállapítása, az állami zárszámadások ellenőrzése, az államadóságok kérdése, az egyedáruságok és királyi jövedelmek fölötti rendelkezés, a pénzrendszer kérdése, a tengerészeti, a kereskedelmi, a váltó- és a bányajog, a kereskedelem, a vámok, a távírda, a posták, a vasutak, a kikötők, a hajózás, valamint a közös érdek alá tartozó állami utak és folyók ügye. Közös ügy továbbá az iparügy, az útlevírendszer, az idegenek fölött gyakorlandó rendőrség, az állampolgárság és a honosítás, azonban ezen ügyköröknél, bár a szabályzás egységes, a végrehajtás a horvát-szlavón báni kormányzat hatáskörébe tartozik.⁶⁷

A törvény jelentős része a pénzügyi kiegyezésre vonatkozik. Horvát-Szlavónország adóképesége arányában volt köteles hozzájárulni az Osztrák-Magyar Monarchia közös ügyeinek a finanszírozásához. Ezt a magyar kvóta 6,4407799 százalékában állapították meg. A magyar-horvát közös ügyek tekintetében a megállapított százalék nagyobb lett volna, mint amit a fejletlen gazdaságú Hárommegy Királyság ki tudott volna fizetni úgy, hogy a belügyekre is megfelelő mennyiségű pénz jusson.⁶⁸ Ennek elkerülése érdekében a törvény Horvát-Szlavónország belügyi szükségleteire, melyet főszabály szerint az ország egyenes és közvetett adóinak, illetve egyéb bevételeinek 45 százalékával fedeztek, általánydíjat, évi 2 200 000 forintot állapított meg. Így bár a közös költségek fedezésére a horvát állami bevétel 55 százalékát irányozták elő, a Hárommegy Királyságnak csak az általányösszege felüli összeget kellett befizetnie, a hiányt pedig a magyar költségvetésből pótolták.⁶⁹ A kiegyezés pénzügyi részeit 10 évente kellett megújítani.⁷⁰

A kiegyezés megnevezte a közös ügyekért felelős hatalmi szerveket is: a közös törvényhozást, a közös országgyűlésnek felelős közös kormányt és az uralkodót. A törvényhozási jog a Pesten

⁶⁵ 1868. évi XXX. tc. a Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről, 65.-66. §, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torveny%3Fpagenum%3D28>

⁶⁶ SOKCSEVITS, 2011, 375. o.

⁶⁷ HEKA 2018, 67-68. o.

⁶⁸ GOSZTONYI, 2014, 10. o.

⁶⁹ RESS Imre: *Kapcsolatok és keresztutak – horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonatkozásában.* Budapest, 2004, L'Harmattan, 116-117. o.

⁷⁰ HEKA, 2018, 68. o.

(1873-tól Budapesten) évente ülésező közös országgyűlést illette meg, amelybe kezdetben (Horvát-Szlavónország lakosságának arányában) a sabor 29 képviselőt választott. A Monarchia közös ügyeiről tárgyaló delegatio horvát tagjait is a közös országgyűlés választotta, a képviselőház négy, míg a főrendiház egy tagot.⁷¹ Az országgyűlésen és a delegációban a horvát-szlavón képviselőknek, mint egy „külön territóriummal bíró politikai nemzet” képviselőinek, joguk volt horvátul felszólalni.⁷² A végrehajtó hatalmat a Budapesten székelő közös kormány gyakorolta a közös ügyekben. Ebben Horvát-Szlavónországot a horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszter képviselte, aki nem a sabor, hanem a közös országgyűlés irányába tartozott felelősséggel.⁷³ A miniszter a kormányban szavazati joggal bírt és legfőbb feladatuként a törvény az „*Ő Felsége s Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok országos kormánya közti*” kapcsolat tartását határozta meg.⁷⁴ A központi kormányzatnak a Háromegy Királyságot érintő ügyekben a horvát kormánnyal együttműködve kellett eljárnia, továbbá minden minisztériumban horvát-szlavón osztályokat volt köteles létrehozni.⁷⁵

Horvát belügyként azokat az ügyeket határozták meg, melyekben Horvát-Szlavónország hagyomány szerint is autonómiával rendelkezett. Ezek a közigazgatási ügyek, a vallás és közoktatás ügye, valamint a tengerészeti jogot leszámítva az igazságszolgáltatás.⁷⁶ Ezek keretében mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes autonómia illette meg az országot. A törvényhozó szerv a sabor maradt. Az általa elfogadott és az uralkodó által szentesített törvényeket a sabor tette közzé és hirdette ki. A Horvát-Szlavón Királyság területén a törvénykezés, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás is horvát nyelven folyt, amit „*mint külön territóriummal bíró politikai nemzet, a belügyekre nézve saját törvényhozással és kormánnyal bíró országok képviselői mind a közös országgyűlésen, mind annak delegációjában*” is használhattak. A közös minisztériumok horvát nyelven is elfogadták a hozzájuk érkezett beadványokat és ezekre a választ is horvátul adták. A közös törvényhozás keretében meghozott törvényeket a király által aláírt eredeti horvát szövegben is kiadták és megküldték a saborhoz. Az autonóm kormányzat szervezését a sabor állapította meg a bán előterjesztése és a király hozzájárulása alapján. Horvát-Szlavónország kormányzatának élén a

⁷¹ HEKA, 2018, 68. o.

⁷² CIEGER András: *Horvát képviselők a magyar országgyűlésben (1868-1918)*. In FODOR Pál (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet, 427. o.

⁷³ ČEPULO, 2007, 516. o.

⁷⁴ HEKA, 2018, 68. o.

⁷⁵ ČEPULO-KREŠIĆ, 2011, 38. o.

⁷⁶ GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora-Magyarország története 1867-1918. Első kötet*. Budapest, 1934, Magyar Szemle Társaság, 64-65. o.

bán állt, aki a sabor irányába tartozott felelősséggel és a korábbi szokásoknak megfelelően a magyar főrendiháznak is a tagja volt. A bán az uralkodó nevezte ki a magyar miniszterelnök javaslatára és ellenjegyzésével, ezért a bán de facto a magyar miniszterelnök irányába is felelősséggel tartozott. Fontos kikötés volt továbbá, hogy horvát bánná csak polgári személy volt kinevezhető, katonai nem. Ennek az oka az volt, hogy a magyar fél nem akarta, hogy egy Jelačić-hoz hasonló személy kerüljön e pozícióba.⁷⁷ A kiegyezés előírta, hogy a bánnak minden királyhoz intézett irata a horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszter útján történjék. Mivel a miniszter a magyar kormány tagja volt, más úton pedig a bán nem érintkezhetett a királlyal, ez a rendelkezés biztosította, hogy a bán jó kapcsolatot próbáljon ápolni a magyar kormánnyal. A bán a belügyek végrehajtását az osztályfőnökökre bízta (belügyi és költségvetési, vallási és közoktatási, valamint igazságügyi osztályfőnökök voltak). A bán helyettese a belügyi és költségvetési osztály vezetője lett. Bár részleteiben nem említi a kiegyezés, fontos pár szót szólni az igazságszolgáltatásról is, amelynek részleteit a sabor dolgozta ki. A horvát bírakat a bán előterjesztésére a király nevezte ki, akik a király nevében ítéleztek, függetlenek voltak és csak a törvényben meghatározott esetekben lehetett őket a pozíciójukból elmozdítani. Ekkortól elvált egymástól a közigazgatás és az igazságszolgáltatás, a bán pedig megszűnt az ország „első” bírójának lenni.⁷⁸

A törvény szabályozta a horvát nemzeti szimbólumok használatát is. A Hárommegy Királyság saját határain belül használhatta a saját országos színeit és címerét, azonban utóbbit csak a Szent Koronával fedve. A közös országgyűlés időtartama alatt a parlament épületére a magyar mellett a horvát-szlavón-dalmát lobogó is felvonandó volt. A kiegyezés szentesítését követően az egyezményrel elletétes törvények és határozatok érvényüket veszítették. Azok az alkotmányos jogok és alaptörvények, melyek összeegyeztethetők a kiegyezés szövegével, továbbra is érvényben maradtak. Végül a törvény kimondja, hogy szentesítése után az lesz Horvátország és Magyarország közös alaptörvénye, és így a két ország „külön törvénykönyvébe” iktatandó. A törvénycikk a két ország külön törvényhozásának tárgya nem lehetett, módosítani pedig csak ugyanolyan módon lehet, ahogy az eredeti szöveget meghozták.⁷⁹

A korszak folyamán és később a horvát és a magyar jogtörténet-tudományban is folyamatos vitákat szült, hogy a Hárommegy Királyság rendelkezett-e önálló államisággal, vagy sem. Az önálló államiság mellett érvelő jellemző horvát álláspont szerint a külön kiállított horvát nyelvű

⁷⁷ HEKA, 2018, 68. o.

⁷⁸ HEKA, 2018, 68. o.

⁷⁹ HEKA, 2018, 68-69. o.

koronázási oklevél bizonyította azt, hiszen egy egyszerű tartomány számára nem kéne külön oklevelet kiállítani. Az önálló államiság létét a kiegyezés elfogadásának a módja is alátámasztja, hiszen az nem a magyar törvényhozás egyoldalú aktusa, hanem egy államközi szerződésekhez hasonló, mindkét parlament által ratifikált szerződés volt. Az uralkodó magyar álláspont értelmében viszont Horvát-Szlavónországnak nem volt sem önálló államisága, sem királya, hiszen a koronázás egy cselekménnyel és a Szent Koronával történt. Horvát-Szlavónországnak pedig csak Magyarországgal szemben volt külön jogállása, Ausztriával és a harmadik országokkal szemben nem.⁸⁰ A pénzügyek közös (azaz a gyakorlatban a magyar fél által dominált) jellege is az önálló államiság léte ellen szólt.⁸¹ Nem volt önálló horvát állampolgárság sem, az állampolgárság ügyét közös törvény⁸² szabályozta, abban, a kiegyezésnek és a korábbi joggyakorlatnak megfelelően csak a végrehajtás körében voltak külön horvát-szlavón rendelkezések.⁸³ Az útlevelekre is egységes szabályozás vonatkozott azzal, hogy a Horvát-Szlavónországban kiállított útlevelek a főszabály szerinti magyar és francia nyelvek helyett horvát és francia nyelveken került kiállításra.⁸⁴

⁸⁰ HEKA, 2018, 67. o.

⁸¹ ČEPULO, Dalibor: *Croatian Constitutionalism from Autonomy to the State* [Horvát alkotmányosság az atonómiától az államig]. In: CSINK LÓRÁNT-Trócsányi László (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe: Analysis on Certain Central and Eastern European Countries*, Budapest-Miskolc, CEA Publishing, 2022, 38. o.

⁸² 1879. évi L. törvénycikk *A magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről*.

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87900050.TV&targetdate=&printTitle=1879.+%C3%A9vi+L.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>

⁸³ KOSTNICA, Ivan: *Citizenship in Croatia-Slavonia during the First World War* [Állampolgárság Horvát-Szlavónországban az első világháború folyamán]. In: *Journal on European History of Law*, 8/2017, London, 59. o.

⁸⁴ 1903. évi VI. törvénycikk *az utlevélügyről*. 9. §. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D35>

Fiume, egy különleges eset

Fiume városa tovább bonyolította a kiegyezésekkel létrejött, már eleve komplikált államszerkezetet. A várost és környékét Mária Terézia a túlnyomó többségben olasz nemzetiségű fiumei polgárok támogatásával csatolta 1776-ban *corpus separatumként* a Magyar Királysághoz, mely így kikerült Trieszt árnyékából és a *corpus separatum* státusz következményeként jelentős mértékű autonómiát is élvezett. Ez a helyzet, a napóleoni uralmat és az azt közvetlenül követő időszakot leszámítva 1849-ig fennállt, ekkor pedig a szabadságharc következményeként a korábbi Magyar Tengermellék horvát-szlavón fennhatóság alá került. A kiegyezési tárgyalások során Fiume kérdése volt az egyik legérzékenyebb pont, mivel a várost mind a magyar, mind pedig az alapvetően magyarbarát horvát tárgyalódelegáció is magának követelte.⁸⁵

A kérdést nem sikerült megnyugtatóan rendezni. A kiegyezési törvény eredeti, a sabor által elfogadott 66. §-a úgy szólt, hogy Horvát-Szlavónországhoz tartozik „*mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, amelyre nézve az országos küldöttségek között egyezés nem jött létre.*”⁸⁶ A magyar szöveget viszont annak elfogadása előtt megváltoztatták, abban az alábbi szöveg szerepel: „*(...) Fiume város és kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus) képez, s a melynek, mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországek országgyűlése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások után, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközendő.*” Ferenc József mind a horvát, mind pedig a magyar törvényt szentesítette. A magyar törvény szentesítését követően Andrássy Gyula miniszterelnök elérte a királynál, hogy a két törvénytörvény közül a magyar legyen az irányadó. A két törvénytörvény összefésülését Rauch Levin bár nemes egyszerűséggel úgy oldotta meg, hogy a horvát törvénytörvényen egyszerűen felülragasztotta az érintett szakaszt. Ezzel létrejött a hírhedt „*fiumei fol*”, mely bár ekkoriban észrevétlen maradt (vagy legalábbis senki sem tette szóvá), de a század 80-as éveire bekerült a horvát sérelmek közé.⁸⁷

⁸⁵ JUHÁSZ Imre: *Fiume és a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában hozott 1868. évi XLIV. Törvénycikk*. In: Erdélyi Jogélet, 2020/2. sz., Kolozsvár (Cluj-Napoca), 107-111. o.

⁸⁶ JUHÁSZ Imre: *Fiume - Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában*. Budapest, 2020, Heraldika. 108. o.

⁸⁷ JUHÁSZ, 2020, 106-110. o.

A fiumei folt ügye azonban a város pozícióját a gyakorlatban nem igazán érintette. A kiegyezés szövegéből egyértelműen kiderül, hogy a korábban a Magyar Tengermellékhez tartozó Buccari (Szádrév, Bakar) már nem tartozott a *corpus separatum* területéhez, valamint az, hogy Fiumének autonómiát kell kapnia, aminek részletei később kerülnek kidolgozásra.

A pesti és zágrábi országgyűlések ugyan delegációk útján megpróbáltak végleges egyezsége jutni, azonban 1870-re csupán egy provizórikus megoldásban tudtak megállapodni.⁸⁸ A provizórium egy királyi rendelet (pátens) volt, amelynek szövege szó szerint megegyezett a magyar kormány javaslatával és amellyel szemben Zágráb sem emelt kifogást. A provizórium kényesen kerülte Fiume hovatarozásának a kérdését, de azt ideiglenesen a magyar kormány fennhatósága alá helyezte.⁸⁹ A statútumot, mely Fiume belső közigazgatási rendszerét kvázi „városi alkotmányként” szabályozza, a provizórium rendelkezéseire figyelemmel a Fiumei képviselőtestület dolgozta ki 1872-ben.⁹⁰

A két jogszabály alapján Fiume élére és a tengerészeti ügyek intézésére királyi kormányzó került, akit a magyar miniszterelnök javaslatára az uralkodó nevezett ki. A királyi kormányzó hatáskörébe került az önkormányzati választások kiírása, a törvényességi felügyelet gyakorlása és a minisztériumok felé való közvetítés is.⁹¹ A várost ténylegesen irányító 56 fős képviselőtestület munkájába viszont nem volt beleszólása, azt a polgármester irányította. A magyar és horvát közigazgatástól eltérően a képviselőtestület összes tagja választott volt, közöttük nem voltak virilisták. A város saját elsőfokú és fellebbviteli bírósággal rendelkezett, ahonnan részben a zágrábi hétszemélyes táblához, részben pedig a pesti Kúriához lehetett fellebbezni.⁹² A városban a hivatalos nyelv az olasz volt, de tengerjogi perek esetén a horvát nyelvet is lehetett használni, viszont a bírói határozat ekkor is olasz nyelven íródott, ahhoz csupán egy horvát nyelvű fordítást kellett csatolni.⁹³ Érdekes még az oktatásügy kérdése, amely a magyar oktatásügyi rendszerbe integrálódott, kivéve a városban már korábban működő horvát gimnáziumot, amely a zágrábi tankerület része maradt.⁹⁴ Bár a provizóriumot, nevének megfelelően ideiglenesnek szánták, a város ügyeit rendező végleges intézkedés elfogadására sosem került sor, így az ideiglenesnek szánt intézkedések egészen 1918-ig érvényben maradtak.

⁸⁸ GRATZ, 1934, 66. o.

⁸⁹ JUHÁSZ Imre: *Fiume közjogi helyzete a Magyar Királyságon belül 1776–1918*. In: Pro Minoritate, 2022. ősz, Budapest, 57-58. o.

⁹⁰ JUHÁSZ: *Fiume - Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában*. 2020, 126. o.

⁹¹ ANDRÁSI Dorottya: *Fiume államjogi helyzetének rendezése és jelentősége a XIX. század második felében a jogforrások tükrében*. In: Jogtörténeti Szemle, 2005/1. sz., Budapest, 17-22. o.

⁹² JUHÁSZ: *Fiume - Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában*. 2020, 122-130. o.

⁹³ ANDRÁSI, 2005, 17-22. o.

⁹⁴ JUHÁSZ: *Fiume - Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában*. 2020, 122. o.

A kiegyezés fogadtatása és megvalósulása a gyakorlatban

A kiegyezés magyarországi fogadtatása egyértelműen pozitív volt. A korabeli magyar közvélemény a horvát autonómiát nagylelkű magyar engedményként ünnepelte és a magyar sajtó zágrábi tudósításai is azt az illúziót keltették, hogy a horvát közvélemény szinte egyöntetűen lelkesedik a kiegyezésért, a horvát-magyar viszony véglegesen rendeződött és a fanyalgók csak egy apró, de hangos kisebbséget alkotnak.⁹⁵ Jellemző példa erre a *Hazánk* című lap publikációja: „*Ismét egy közjogunk van, s a négy folyam-szelte hazában nincsen szakadás - Szent István koronája különbségeket a jogokban ismer és tiszteletben tartja minden részjogát, hanem az ország állami egységét csak a tartományok üdvös csatlakozásában találva fel újból. Magyarország nem volt egész, nem volt kerek, nem ép, ezzé csupán a történelmi jogalapon létesült, de modern irányban, érdekközösségen és önkéntesen létesített unió által fog állni. Horvátország joga és szabadsága, érdeke és jövője, nemzetisége és kultúrája, csak a Magyarországhoz való csatlakozásban nyer alapot és biztosítékot az idegen ország a bujtogatás, az elnyomás és a hódítási vágyak ellenében. Az uniónak értelme nem más mint együtt lenni a szabadok és erősek ... Igen, Szigetvár felkel romjaiból; a hősök sírjai megnyílnak; a béke olajágát hordják kezeikben, a magyarok és a horvátok egyesülnek, itt a feltámadás.*”⁹⁶ A korabeli ír⁹⁷, illetve a Monarchián belüli cseh és galíciai lengyel közvélemény is lelkesedéssel fogadta a kiegyezést, és azt mintának tekintették a saját autonómiatörekvéseikhez.⁹⁸ Horvát részről, bár a horvát-magyar kiegyezés szükségességét a Jogpárt kivételével mindegyik párt elfogadta, a Nemzeti Párt és annak támogatói kevesellték a Horvát-Szlavónországnak juttatott autonómiát és sürgették annak revízióját. Magyar részről az általános lelkesedés alóli kivételt a Kossuth Lajos körüli emigráns kör, illetve a hozzájuk közel álló függetlenségpárti szélsőbal jelentett, akik szerint a horvát-magyar konfliktus méregfogának kihúzásához a két ország valódi egyenrangúságát eredményező megegyezésre van szükség.⁹⁹

A Határőrvidék polgárosításának folyamata a kiegyezés rendelkezéseivel összhangban nem sokkal később, már 1871-ben megkezdődik, azonban csak 1882-re fejeződik be a teljes körű

⁹⁵ SOKCSEVITS, 2011, 378-379. o.

⁹⁶ *Hazánk*, 180. sz., 1868. augusztus 15., Idézi: HEKA, 1998, 25-26. o.

⁹⁷ VARGA Szabolcs-SOKCSEVITS Dénes: *A horvát szábor története*. Budapest, 2022, Országház Könyvkiadó, 375. o.

⁹⁸ PIJAJ, Stanisław: *Wpływ ugody węgiersko-chorwackiej 1868 r. na formułowanie postulatów rezolucji sejmiku galicyjskiego z 24 września 1868 r.* [Az 1868-as horvát-magyar kiegyezés hatása az 1868. szeptember 24-i galíciai szejm által megfogalmazott követelésekre]. In: *Studia z dziejów Małopolski w XIX i XX wieku*, Kraków, 1992, 79.-80. o.

⁹⁹ SOKCSEVITS, 2011, 378-382. o.

reintegráció.¹⁰⁰ 1872-ben a kiegyezés legitimitását addig tagadó Nemzeti Párt nyerte a horvát választásokat, de csak azután vehették át a hatalmat, miután kisebb módosításokért cserébe 1873-ban elfogadták a kiegyezést. Ez többek közt a magyar országgyűlésbe delegált horvát képviselők számának 34 főre emelését jelentette. A Határőrvidék Horvát-Szlavónországhoz csatolását követően a megnövekedett népesség miatt a sabor 55 képviselőt delegálhatott volna a magyar országgyűlésbe, ami felborította volna a meglévő parlamenti erőegyensúlyt és a magyar fél számára elfogadhatatlan mértékűre növelte volna a Háromegy Királyság befolyását a törvényhozásban. A horvát képviselők számát ezért 40-re csökkentették.¹⁰¹

A bán szerepe folyamatos vitákat generált a horvát és a magyar fél között. A horvátok szerint a bán feladata a horvát érdekek képviselete a központi kormánnyal szemben, míg a magyarok szerint köteles a központi kormányzat intézkedéseit támogatni és biztosítani, hogy a horvát önállóság ne lépjen túl bizonyos határokat.¹⁰² A gyakorlatban a bán legfőbb feladata a szubdualista rendszer egyben tartása volt. Ebben segítője volt a király is, aki egyszemélyes „fékként és ellensúlyként” működött. Általában Budapestet támogatta, mivel az volt az erősebb fél, így az udvar számára vele volt fontosabb jó kapcsolatot ápolni, viszont a király személye arra is biztosítékként szolgált, hogy a magyar befolyás ne lépje túl a kiegyezésben meghatározottakat, hiszen a horvát kártyát a magyarok ellen bármikor ki lehetett játszani.¹⁰³

A szentesítés intézménye jelentősen korlátozta a horvát önállóságot. A horvát sabor által elfogadott törvényeket a horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszter, aki a magyar kormány része és jellemzően a magyar állameszmény híve volt,¹⁰⁴ saját megjegyzéseivel kiegészítve a király elé terjesztette. A király ezeket a megjegyzéseket jellemzően figyelembe vette, amikor arról döntött, hogy szentesíti-e a törvényt és mivel a miniszter a központi kormányzat érdekeit képviselte, ez azt eredményezte, hogy a sabor ügyelt arra, hogy csak olyan törvényeket fogadjon el, melyek nem állnak szemben a központi kormányzat érdekeivel.¹⁰⁵ Egy korabeli visszaemlékezés szerint „minden, amit kormányunk megerősítésre vagy aláírásra a koronához terjeszt fel, a budapesti horvát miniszterten keresztül történik, aki a minisztertanács tagja, és

¹⁰⁰ ČEPULO, Dalibor: *Organisation und Unabhängigkeit des Gerichtswesens in Kroatien und Slawonien 1848–1918* [Az igazságszolgáltatás szervezete és függetlensége Horvát-Szlavónországban 1848-1918]. In: *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2017. január, Wien, 27. o.

¹⁰¹ ČEPULO, 2007, 516-520. o.

¹⁰² ČEPULO, 2007, 520-522. o.

¹⁰³ ČEPULO, 2007, 520-522. o.

¹⁰⁴ HOLJEVAC, Željko: *A budapesti horvát minisztérium (1868-1918)*. In: FODOR Pál (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet, 424. o.

¹⁰⁵ ČEPULO-KREŠIĆ, 2011, 40-47. o.

csak a magyar országgyűlésnek felelős. A minisztertanácsban aztán mindezt rostálják, s ami a minisztereknek nem tetsző, visszaküldik a bánnak azzal, hogy a koronához nem felterjeszhető, hanem azon változtatni kell.”¹⁰⁶

Még kellemetlenebb volt az előszentesítés intézménye. Ez nem a horvát-magyar kiegyezésen, hanem egy, az osztrák-magyar kiegyezés tárgyalásai során a magyar országgyűlés és az uralkodó közt létrejött titkos megállapodáson alapult. A megállapodás szerint a magyar kormány által az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatokat előzetes jóváhagyásra a királynak kellett megküldeni. Ennek a megegyezésnek a hatályát a horvát autonóm ügyekre és a horvát országos kormányra is kiterjesztették. A kidolgozott törvényjavaslatokat az országos kormány a horvát-szlavón-dalmát tárca nélküli miniszteren keresztül küldte meg az uralkodónak. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a javaslat jóváhagyásához a budapesti központi kormányzat beleegyezése is szükséges volt. A szentesítéstől eltérően az előszentesítési eljárásban nem léteztek előre meghatározott lépések és határidők, így az előszentesítésnél a központi kormányzat jelentősen szélesebb cselekvési szabadsággal rendelkezett, ami az intézményt ideálissá tette a nagy erejű horvát autonóm ügyek közvetett, sőt láthatatlan ellenőrzésére.¹⁰⁷

Deák jóslatának megfelelően állandó elégedetlenség tárgya volt, hogy a kiegyezés csak korlátozott pénzügyi autonómiát biztosított Horvát-Szlavónországnak, miután ez lehetőséget biztosított a központi kormányzat számára a Háromegy Királyság költségvetésének ellenőrzésére, míg a horvát-szlavón kormánynak arra sem volt lehetősége, hogy betekintést nyerjen a közös pénzügyekbe.¹⁰⁸ A magyar fél sokallotta az autonómiához nyújtott magyar pénzügyi támogatást, amire horvát részről azzal válaszoltak, hogy Horvát-Szlavónország adóképeségét rosszul mérték fel, és általánosságban is sérelmezték a magyar állam Háromegy Királyság felett történő gyámkodását.¹⁰⁹ A horvát panasz nem volt alaptalan, a kiegyezést követő első évben, 1869-ben Háromegy Királyságnak még a teljes adóbevétele is jelentősen elmaradt a közös ügyekre vonatkozó kvóta összegétől. A Horvát-Szlavónország teljes adóbevétele először 1890-ben haladta meg a kvóta mértékét, pénzügyileg saját lábra állni pedig csupán 1900 környékén tudott. A horvát fél másik állandó panasza az volt, hogy bár az ország hozzájárul a közös minisztériumok költségvetéséhez, annak beruházásaiból alig részesül. A

¹⁰⁶ ŠULEK, Bogoslav: *Hrvatski ustav ili konstitucija godine 1882*. Tiskom i troškom Dioničke tiskare, Zagreb., 1883. 186–187, Idézi: HOLJEVAC, 2015, 419. o.

¹⁰⁷ ČEPULO-KREŠIĆ, 2011, 40-47. o.

¹⁰⁸ ČEPULO-KREŠIĆ, 2011, 40-47. o.

¹⁰⁹ RESS, 2004, 117. o.

sabor képviselői pártállástól függetlenül kevesellték a horvát-szlavónországbeli infrastrukturális, vasúti és folyószabályozási beruházásokat és felrótták, hogy ami vasút épül, az is a magyar érdekeket szolgáló észak-déli irányú, ráadásul rajtuk a horvát-szlavón áruforgalomra hátrányos tarifákat állapítottak meg. A vádak itt sem voltak alaptalanok, de megjegyzendő, hogy 1867-től a 20. század elejéig a magyarországi infrastrukturális beruházásokat is többnyire külföldi magántőkéből és hitelekkel fedezték, a horvát-szlavón kormányzat pedig a magyarral ellentétben nem adhatott állami garanciát a hitelekhez és a befektetésekhez.¹¹⁰

A nyelvhasználat tekintetében is voltak konfliktusok. Bár a kiegyezési törvény garantálta, hogy Horvát-Szlavónország területén a horvát legyen az egyetlen hivatalos nyelv, ennek ellenére a magyar kormányzat talált egy kiskaput, amelyen keresztül a magyar állam egységét demonstrálhatta. A nyakatekert jogi érvelés szerint a MÁV, ami a horvát-szlavón vasútvonalak többségét üzemeltette, nem állami szerv, hanem a magyar állam magánvállalata, így nem érvényesek rá a kiegyezés nyelvhasználatra való rendelkezései és nem lenne logikus a rövid horvátországi szakaszon más vezényleti nyelvet használni, mint a cég többi szakaszán.¹¹¹ Először még csak rendeletben, majd 1907-től törvényben mondták ki, hogy a vasút szolgálati nyelve Horvát-Szlavónországban is a magyar, egyedül az utasokkal való kommunikációkor kell a horvát nyelvet használni.¹¹²

1883-ban a nyelvi viták a „címerügynek” nevezett konfliktusba torkolltak. Dávid Antal, a zágrábi pénzügyi igazgatóság új igazgatója utasításba kapta, hogy a tisztviselők előmenetelénél részesítse előnyben azokat, akik hajlandóak magyarul tanulni. Nem javította a magyar állam népszerűségét az sem, hogy a pénzügyi igazgatóság elkezdte kíméletlenül, a karhatalmi erőszak alkalmazásától sem visszariadva behajtani az adóhátralékokat. Az eleve puszkaporos közhangulatot sikerült lángra gyújtani azzal, hogy a pénzügyi igazgatóság falán Dávid lecseréltette a horvát nyelvű táblát egy horvát-magyar kétnyelvűre, amin a horvát-szlavón címer mellett a magyar is rajta volt. A feldühödött zágrábi tömeg leszedte és a Medveščak patakba hajította a kétnyelvű táblákat, emiatt a karhatalom is beavatkozott, aminek hatására országos szintű magyarellenesség robbant ki. A magyarok által is lakott Szlavónia nyugodt maradt, de a Zágrábtól északnyugatra található Zagorje környékén előfordultak a

¹¹⁰ SOKCSEVITS, 2011, 400-402. o.

¹¹¹ KOZÁRI Mónika: *A magyar-horvát együttélés a Wenckheim Béla báró miniszterelnöksége alatti minisztertanácsi jegyzőkönyvek alapján (1875. március – 1875. október)*. In: Grotius. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, 2013. december, Budapest, 6. o. http://www.grotius.hu/doc/pub/GRBKOF/2013-12-01_kozari_monika_a-magyar-horvat-egyuttes.pdf

¹¹² SOKCSEVITS, 2011, 393-394. o.

magyarbarátnak tartott tisztviselőkkel szembeni lincselések. A bán lemondott, Horvát-Szlavónország alkotmányát felfüggesztették, a hadsereget kivezényelték az ország pacifikálására. A zavargások során 138 civilt lőttek le. A magyar kormány követelésére egy napra szigorú őrizet mellett visszaállították a kétnyelvű táblákat, amiket ezt követően felirat nélküli, „néma” táblákra cseréltek. A magyar közvélemény megdöbbenve fogadta az esetet, hiszen a történetek szöges ellentétben álltak a magyar sajtó által közvetített optimista képpel. A címerügynök és a nyelvi vitáknak a szlavóniai magyar kisebbség volt a legnagyobb vesztese, akiknek a horvát közvélemény ettől fogva minden egyes iskolaalapítási kísérletét a magyar kormányzat trójai falovának látta.¹¹³

A botrányt követően az uralkodó és a magyar kormány úgy döntött, hogy szükség van egy olyan bánra, aki rendet tud tenni Horvát-Szlavónországban. Ez az új bán a horvát közleményekben „*horvátfaló szörnyetegként*” jellemzett Kuehn-Héderváry Károly lett, aki David Starčević, a Jogpárt egyik prominens képviselője szerint „...*azért jött Horvátországba, hogy a báni nevet és az egész horvát nemzet nevét eltörölje.*”¹¹⁴ Kuehn-Héderváryban „*Horvátország megkapta a maga Tisza Kálmánját,*”¹¹⁵ aki Tiszához hasonlóan, a választási manipulációktól és a gyülekezési- és sajtószabadság korlátozásától sem megriadva, kíméletlenül leszámolt az ellenzékkel és egy hozzá hű, engedelmes kormánypártot hozott létre. Nagy különbség azonban, hogy amíg a magyar Tisza a magyar ellenzékkel számolt le, addig a szintén magyar Kuehn-Héderváry a horvát ellenzékkel tette ugyanezt, ami az erős nemzeti érzések által meghatározott időszakban még inkább megerősítette a horvát közvélemény magyar befolyással szembeni ellenállását. 1903-ban ismét jelentős magyarelles tüntetésekre került sor. A megmozdulás közvetlen kiváltó oka ismét egy magyar nyelvű felirat volt, ezúttal a MÁV zágrábi igazgatóságának a székházán. Először Zágrábban, majd később vidéken is tüntetések kezdődtek, magyar zászlókat égettek és magyarbarátnak tartott tisztviselőkre támadtak. Bár a horvát történettudomány gyakran úgy véli, hogy a tüntetések Kuehn-Héderváry bukásához vezettek, ez nem feltétlenül helytálló, hiszen a bán sikeresen csillapította le a tüntetéseket és a báni pozíciót csak azért hagyta ott, hogy magyar miniszterelnök lehessen.¹¹⁶

A folyamatos konfliktusok ellenére a korszaknak bőven voltak pozitívumai is. Ivan Mažuranić 1873 és 1880 közötti bánága a reformok kora volt Horvát-Szlavónországban, amelyet a horvát történettudomány is pozitívan értékel. Az időszakot a jogrendszer teljes modernizációja

¹¹³ SOKCSEVITS, 2011, 392-433. o.

¹¹⁴ *Saborski dnevnik god, 1881-1884*, 2. köt. XC. Ülésnap, Idézi: SOKCSEVITS, 2011, 397. o.

¹¹⁵ KATUS László: *A Tisza-kormány horvát politikája*. 73. o., Idézi: SOKCSEVITS, 2011, 397. o.

¹¹⁶ SOKCSEVITS, 2011, 397-417. o.

jellemzi, főleg osztrák mintájú, a korszakban fejlettnak számító törvényekkel.¹¹⁷ Ezeken belül különösen fontos a báni felelősség meghatározása, a közigazgatási és bírósági rendszer szétválasztása, a bírói függetlenség szavatolása, a sajtószabadság, a gyülekezési jog, valamint egyes állampolgári és szabadságjogok szabályozása.¹¹⁸

A korszakban a Hárommegy Királyságban jelentős volt a gazdasági és kulturális fejlődés is. Különösen igaz ez a Kuehn-Héderváry nevével fémjelzett időszakra, mivel a bán a dualista és rendszer elfogadottságát az életszínvonal emelésével kívánta biztosítani. Horvát-Szlavónország GDP-je (1990-es USA dollár árfolyamon számolva) az 1850. évi 515 és az 1880. évi 698 dollárról 1913-ra 1366 dollárra nőtt. Ez jócskán elmarad a korabeli magyar és osztrák adattól, viszont a horvát-szlavón gazdaság még így is fejlettebb volt, mint Görögországot leszámítva minden más független balkáni államé. Megváltozott a gazdaság szerkezete is, bár Horvát-Szlavónország gazdasága mindvégig döntően agrárjellegű volt, az 1910-es évekre az ipari és infrastrukturális beruházásoknak, valamint a fellendülő adriai turizmusnak köszönhetően az ipar, a kereskedelem és a szolgáltatások egyre jelentősebb szerephez jutottak az ország gazdaságában. 1878 és 1902 között megkétszereződött a horvát-szlavón elemi iskolák száma, számos középfokú oktatási intézmény (gimnáziumok, reálgimnáziumok, kereskedelmi és ipari szakiskolák) jöttek létre, valamint 1874-ben megnyitotta kapuit a zágrábi egyetem, ahová az 1895-1896. évi tanévtől kezdődően nőket is felvettek. A polgárosodást jelzi továbbá, hogy számos egyesület (kulturális, sport, természetjáró stb.) is alakult az korszakban. A demográfiai robbanás is jelentős volt. Az erőteljes kivándorlás ellenére (csak 1900 és 1913 között 200 ezer ember vándorolt ki, többnyire Amerikába) a Hárommegy Királyság lakossága az 1850. évi 1 577 683 főről 1880-ra 1 894 369, majd 1913-ra 2 671 000 főre nőtt. Zágráb lakossága az 1880. évi 30 000 főről 1910-re 75 000 főre nőtt, majd 1918-ra elérte a 100 000-et.¹¹⁹

¹¹⁷ ČEPULO, 2007, 516-520. o.

¹¹⁸ ČEPULO-KREŠIĆ, 2011, 48. o.

¹¹⁹ SOKCSEVITS, 2011, 404-413. o.

A jogpárti trializmus és a Horvát-Szerb Koalíció

Mivel a horvátok igényeit nem elégítették ki a kiegyezésben foglalt autonóm jogok, ezért a századfordulóra népszerűvé vált a trializmus ideája, amelynek fő képviselője a Tiszta Jogpárt és annak vezetője, Josip Frank volt. A trialista eszmék először az 1894. évi választásokon jelentek meg komolyabban a horvát közéletben, amelyen a Független Nemzeti Párt és a Jogpárt közösen indult. A horvát egyesült ellenzék „*az állam joga és a nemzeti elv alapján minden jogi lehetőséget kihasználva próbálja elérni, hogy a horvát nemzetet, akik Horvátországban, Szlavóniában, Dalmáciában, Rijekában (Fiumében), a Muraközben, Boszniában, Hercegovinában és Isztriában élnek, egy közös, független államba szervezzék a Habsburg Monarchia keretein belül és minden erejével támogatja a szlovén testvérek erőfeszítéseit, hogy a szlovén földeket is egyesítsék ezzel az állammal.*”¹²⁰ A horvát ellenzéki egység nem tartott sokáig, a Független Nemzeti Párttal való együttműködésről és a jugoszláv eszméről szóló nézeteltérések miatt 1895-ben kettészakadt a Jogpárt.¹²¹

A létrejövő új párt a Tiszta Jogpárt nevet viselte és azt az idős Ante Starčević támogatását élvező Josip Frank vezette. A Tiszta Jogpárt elvetette a kiegyezést elfogadó Független Nemzeti Párttal való együttműködést, célja Bécsre támaszkodva egy, a Monarchián belüli, Magyarországgal egyenrangú horvát állam megszervezése volt. Bár az egyesült ellenzék programjából átvették a „*szlovén testvérek*” megsegítését, ennek ellenére Frank programja nem jugoszláv volt, hanem nagyhorvát. Frank és a párt támogatóinak többsége a szlovéneket „*alpesi horvátoknak*” tartotta, de elfogadták, hogy az erő alkalmazása helyett inkább meg kell őket győzni arról, hogy elemi érdekük Horvátországhoz tartozni. Frank a horvát történelmi határokat a Drina folyóra, Bosznia és Szerbia határára helyezi, ezzel kizárva Szerbiát az általa elképzelt állami egység kereteiből. Frank programja az egy politikai nemzet elvét vallja, a „szerbizmust” és a jugoszláv eszmét a modern horvát nemzet kialakulását akadályozó egyik legfőbb tényezőnek tartja és ebből eredően sürgeti az elképzelt határokon belüli ortodox népességet, hogy fogadják el a modern horvát politikai nemzet koncepcióját. A frankisták elvetették a politikai katolicizmust is, mivel attól tartottak, hogy az elidegenítheti az általuk horvátnak tartott boszniai muszlimokat a horvát nemzeti ideától. Bár a trializmus a horvát-szlavón

¹²⁰ Az Egyesült Horvát Ellenzék 1894-es programja. Idézi: BARTULIN, Nevenko: *From Independence to Trialism: The Croatian Party of Right and the Project for a Liberal "Greater Croatia" within the Habsburg Empire, 1861–1914* [A függetlenségtől a trializmusig: A horvát Jogpárt és a Habsburg Birodalmon belüli liberális Nagy-Horvátország projektje, 1861–1914]. In: Fitzpatrick, Matthew P. (szerk): *Liberal Imperialism in Europe*, New York, Palgrave Macmillan, 2012, 130. o.

¹²¹ VARGA-SOKCSEVITS, 2022, 382. o.

népesség körében népszerű volt, a Monarchia fennállásának utolsó szakaszát leszámítva nem tekinthető egy megvalósítható politikai programnak. A legfőbb akadályt maga Ferenc József jelentette, aki nem volt hajlandó a működő dualista rendszer legkisebb mértékű megváltoztatására sem. Az sem segítette a trialisták ügyét, hogy a Tiszta Jogpárt 1908-ban kettészakadt, amire a Habsburg Monarchiához való viszonyulás miatt került sor. Az újonnan létrejövő, Mile Starčević (Ante Starčević unokaöccse) vezette, Starčević Jogpártja nevet viselő alakulat a frankistáknál nyitottabb volt a szerbekkel való együttműködésre és megkérdőjelezte, hogy a horvát nemzeti kérdés megoldható-e a Habsburg állam keretein belül. A frankisták ugyanakkor a Tiszta Jogpártot, azért, hogy Ante Starčević szellemi örökségét kihangsúlyozzák, Starčević Horvát Jogpártja névre keresztelték át, és nem sokkal később visszatértek a Jogpárt megnevezéshez.¹²²

A korszak másik meghatározó politikai áramlata a dalmáciai horvát Frano Supilo nevéhez köthető új kurzus volt, amelyet a Horvát-Szerb Koalíció képviselt. A Koalíció több horvát-szlavónországi ellenzéki párt szövetsége volt és nevéhez hűen a nemzetiségek tekintetében heterogén volt, tagjai között keveredtek a horvát, a szerb és a jugoszláv ideát képviselő személyek.¹²³ Supilo szakítva a dalmáciai horvát politika hagyományosan szerbellenes vonalával, nyitott volt valamiféle délszláv együttműködésre. Úgy vélte, hogy a szerbekre és a horvátokra a legnagyobb veszélyt a német-osztrák imperializmus jelenti és ezért sürgette a megbékélést a hagyományosan ellenségnek tekintett magyarokkal és olaszokkal.¹²⁴ Bár a koalíció tagjai között bőséggel voltak a délszláv eszmével szimpatizáló személyek és a Koalíció szerb szárnyának Szerbia iránti szimpátiája is nehezen tagadható, a Koalíció, mivel a Habsburg-Lotharingiai ház uralmának teljes megszűnését nem tartotta reális lehetőségnek, a forradalmi út helyett a pragmatikus politika követését választotta.¹²⁵

Ennek a szövetségkereső politikának az eredménye az 1905. évi fiumei rezolúció lett, amelyben a Koalíció hitet tett a függetlenségpárti magyar ellenzék támogatása mellett. Az aláíró horvát képviselők jogosnak tartották Magyarország függetlenségi törekvéseit, hiszen *„minden nemzetnek föltétlen joga, hogy fennállását és jövőjét biztosítsa. A horvát képviselők meg vannak győződve arról, hogy miután a horvátok és a magyarok nemcsak a történelmi vonatkozásokra, hanem még inkább közvetlen szomszédságukra, nemzeti életük igazi szükségleteire és a*

¹²² BARTULIN, 2012, 126-134. o.

¹²³ MATKOVIĆ, Stjepan: *A horvát politika evolúciója az első világháború előestéjén*. In: FODOR Pál (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet, 39. o.

¹²⁴ SOKCSEVITS, 2011, 419-420. o.

¹²⁵ MATKOVIĆ, 2015, 39. o.

kölcsönös védelemre való tekintettel egymásra vannak utalva: kerülni kell mindent, ami a kölcsönös súrlódásokra okot szolgáltatna. Ilyen körülmények között kötelességüknek tartják a horvát képviselők, hogy az összes állami jogok és szabadságok megvalósítása érdekében a magyar nemzettel együtt harcoljanak. A horvát képviselők meg vannak győződve arról, hogy ezek a jogok és vívmányok úgy a horvát, mint a magyar nemzetnek előnyére lesznek és a két nemzet tartós egyetértésének alapját fogják képezni. A kölcsönös jólét biztosításához vezető eme cél elérésének első feltétele, hogy Dalmácia Horvát-Szlavónországhoz, amelyhez virtuálisan és törvényesen tartozik, visszacsatoltassék. Dalmácia visszacsatolásának előkészítése céljából mindenekelőtt meg kell szüntetni Horvátországnak mostani elviselhetetlen parlamenti és közigazgatási állapotait, és olyan állapotokat kell teremteni, amelyek egy kulturállam szükségleteinek és az alkotmányos intézmények által biztosított szabadság követelményeinek megfelelnek. Ezek az intézmények lényegileg a következők: oly népképviselőt megválasztására alkalmas választójog, amely népképviselőt a szabad népakarat hű tolmácsa; teljes sajtószabadság,” illetve számos, az igazságszolgáltatást érintő reform. A rezolúció aláírói szerint szükséges Horvát-Szlavónország, Magyarország és Ausztria viszonyának újjászervezése, amelynek „biztosítania kell a horvát nemzet autonóm politikai, kulturális, pénzügyi és gazdasági fennállását és fejlődését.”¹²⁶ A Koalíció és a függetlenségpárti ellenzék barátsága nem tartott sokáig, a függetlenségpártiak a kormányra kerülésükért cserébe lemondtak a Monarchia szerkezetének radikális átalakítását követelő programjukról és már nem erőltették Dalmácia Horvát-Szlavónországhoz csatolását sem. Az 1907-es vasúti pragmatika, amely törvényi szintre emelte, hogy a MÁV szolgálati nyelve Horvát-Szlavónországban is a magyar, majd az 1908. évi annexiós válság tovább mérgezte a helyzetet.¹²⁷

A világháború előestéjére a horvát-magyar viszony válságba került, amelynek mélypontját a horvát-szlavón alkotmány 1912. évi felfüggesztése jelentette. A válságból a kiutat Tisza István és a Horvát-Szerb Koalíció 1913. évi megegyezése jelentette, amelyet követően visszaállt az alkotmányos rend. Az 1913. évi megegyezés nem változtatta meg gyökeresen Horvát-Szlavónország alkotmányos helyzetét, az egyetlen érdemi előrelépést az jelentette, hogy a báni kormányzaton belül létrejött egy önálló, gazdasági ügyekkel foglalkozó osztály. Az első világháború kitörésekor ugyanakkor a horvát-szlavón pénzügyi önállóság kérdése lekerült a napirendről.¹²⁸

¹²⁶ Magyarország, 1905. október 5. 3-4. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/Magyarország_1905_10/

¹²⁷ SOKCSEVITS, 2011, 433-434. o.

¹²⁸ SOKCSEVITS, 2011, 440. o.

Összegzés

A vizsgált korszak jelentőségét a horvát nemzet fejlődése szempontjából nem lehet lebecsülni. A vizsgált időszak első, 1849-ig tartó felében alakult ki a modern horvát nemzet és a horvát irodalmi nyelv, ekkor alakult ki a horvátok 20. századi sorsát meghatározó délszláv eszme és ekkor változott meg a horvátok addig többnyire pozitív képe a magyarságról. A vizsgált időszak második fele pedig a modern horvát állami intézményrendszer alapkövét rakta le.

Az állami szimbiózis mindkét fél számára előnyös jellege is a vizsgált korszakban szűnt meg. A felvilágosodás új eszméi, a nyelvkérdés, a területi viták és a két állam szokásjogon alapuló, mindkét fél által másképp értelmezett kapcsolata magukkal hozták a két fél közötti ellentétek kiéleződését, ami 1848-ra fegyveres összecsapásba torkollott. Bár a magyarok a többi magyarországi nemzetiséggel ellentétben az önálló horvát politikai nemzet létét elismerték és bizonyos jogait respektálták, az általuk felajánlott keretek a horvátok igényeit nem elégítették ki. A horvát nemzeti mozgalom 1848-ra eljutott a magyar állammal való teljes szakításig. Ezt természetesen a szabadságharc során Bécs is kihasználta, a horvátok sok évszázad békés együttélés után a magyarok ellen fogtak fegyvert. Bár a horvátok azon követelése, hogy a horvát állam szakadjon el Magyarországtól, kielégítést nyert, a horvátok Pulszky Ferenc híres mondása szerint *ugyanazt kapták jutalmul, mint a magyarok büntetésül, azaz a neoabszolutizmust.*

A kiegyezést követően fél évszázadra újjáalakult a közös állam. Bár Horvát-Szlavónország még belügyeiben is korlátozott szuverenitása, a Dalmáciával való egyesülés kudarca, a kiegyezésben foglalt jogok magyar fél általi túlzottan szűk értelmezése, a folyamatos horvát sérelmi politika és az ezekből kialakuló gyakori, nem ritkán erőszakos magyarelles megmozdulások azt sugallhatják, hogy a kiegyezések rendszere kudarc volt, véleményem szerint a dualizmus időszakának vívmányai a horvát állam fejlődése szempontjából megkerülhetetlenek. A kiegyezéssel, annak minden hiányossága ellenére olyan keretek közé kerültek a horvátok, amely biztosította az önálló állami és nemzeti fejlődésüket. 1868-at megelőzően a Horvát-Szlavónország egy gazdaságilag elmaradott, minimális infrastruktúrával rendelkező, sok tekintetben a feudalizmus tulajdonságait magán hordozó társadalmú, közigazgatásilag erősen szétagolt terület volt. A korszak végére viszont létrejött egy, a többi balkáni államhoz képest gazdaságilag és infrastrukturálisan fejlett, az általános iskolától az egyetemig tartó teljes iskolarendszerrel, pezsgő sajtóval, politikai és kulturális élettel, saját, modern büntető és polgári jogrendszerrel, bíróságokkal, és modern, egységes közigazgatással rendelkező autonóm állam.

Ezek pedig olyan alapok, amelyre a jugoszláv időszak horvát nemzeti mozgalmá, valamint a délszláv háború következtében létrejövő modern Horvátország is bátran épített.

Felhasznált irodalom jegyzéke

1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/77/id/84400002.TV/ts/10000101/> Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

1868. évi XXX. törvénycikk a Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D28> Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

1879. évi L. törvénycikk A magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87900050.TV&targetdate=&printTitle=1879.+%C3%A9vi+L.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

1903. évi VI. törvénycikk az utlevélügyről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90300006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D35> Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

Magyarország, 1905. október 5., https://adt.arcanum.com/hu/view/Magyarország_1905_10/ Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

Pesti Napló, 1868. júl. 25. (szombat) 170-5474. szám.1. o. https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1868_07/?pg=82&layout=s&query=cultus Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

ANDRÁSI Dorottya: *Fiume államjogi helyzetének rendezése és jelentősége a XIX. század második felében a jogforrások tükrében*. In: Jogtörténeti Szemle, 2005/1. sz., Budapest

BARTULIN, Nevenko: *From Independence to Trialism: The Croatian Party of Right and the Project for a Liberal “Greater Croatia” within the Habsburg Empire, 1861–1914* [A függetlenségtől a trializmusig: A horvát Jogpárt és a Habsburg Birodalmon belüli liberális Nagy-Horvátország projektje, 1861–1914]. In: Fitzpatrick, Matthew P. (szerk): *Liberal Imperialism in Europe*, New York, Palgrave Macmillan, 2012

BOŠNJAK, Arijana Kolak: *Az (egykori) Horvát–Magyar Párt tagjainak viszonya a magyar forradalomhoz, annak eszméihez és vívmányaihoz*. In: FODOR Pál (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet

ČEPULO, Dalibor: *Autonomy, dependence and modern reforms in Croatia-Slavonia 1848-1918*, [Autonómia, függőség és modern reformok Horvát-Szlavónországban 1848-1918]. In: Separation of powers and Parlamentarism, the past and the present, law, doctrine, practice, Warsaw, 2007., Sejm Publishing Office

ČEPULO, Dalibor-KREŠIĆ, Mirela: *Horvát-magyar kiegyezés: intézmények és valóság*. In: Mint nemzet a nemzettel..., Budapest, 2011., Croatica

ČEPULO, Dalibor: *Organisation und Unabhängigkeit des Gerichtswesens in Kroatien und Slawonien 1848–1918* [Az igazságszolgáltatás szervezete és függetlensége Horvát-Szlavónországban 1848-1918]. In: Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs, 2017. január, Wien, 27. o.

ČEPULO, Dalibor: *Croatian Constitutionalism from Autonomy to the State* [Horvát alkotmányosság az autonómiától az államig]. In: CSINK LÓRÁNT-Trócsányi László (szerk.): Comparative Constitutionalism in Central Europe: Analysis on Certain Central and Eastern European Countries, Budapest-Miskolc, CEA Publishing, 2022

CIEGER András: *Horvát képviselők a magyar országgyűlésben (1868-1918)*. In: FODOR Pál (szerk.): A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet

DEÁK István: *Törvényes forradalom*. Budapest. 1994, Gondolat

ERDÖDY Gábor: *A horvát kérdés a magyar polgári nemzet megteremtésének kontextusában*. In: Jogtörténeti Szemle, 2018/1-2.sz., Budapest

FÁBIÁNNÉ KISS Erzsébet: *Deák és Szemere törvényjavaslatai a horvátokkal való megegyezéshez*. In: Jogtörténeti Szemle, 2003/2. sz., Budapest

GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora-Magyarország története 1867-1918. Első kötet*. Budapest, 1934, Magyar Szemle Társaság

GOSZTONYI Gergely: *Horvát-Szlavónország helyzete a kiegyezések után*. In: Jogtörténeti Szemle, 2014/3. sz., Budapest

HEKA László: *Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés a sajtó tükrében*. In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, (54) 9., Szeged, 1998

HEKA László: *A horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszter a magyar és a horvát alkotmánytörténetben.* In: Jogtörténeti Szemle, 2018/1-2.sz., Budapest

HEKA László: *A horvátok és az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc.* In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, (66) 10., Szeged, 2004

HEKA László: *Az 1848-49. évi szabadságharc és a horvátok.* In: Hagyaték, 1. évfolyam 1. szám, Pélmonostor, 2007

HEKA László: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete.* Szeged, 2004, Bába kiadó

HOLJEVAC, Željko: *A budapesti horvát minisztérium (1868-1918).* In: FODOR Pál (szerk.): A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet

JUHÁSZ Imre: *Fiume - Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában.* Budapest, 2020, Heraldika

JUHÁSZ Imre: *Fiume és a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában hozott 1868. évi XLIV. Törvénycikk.* In: Erdélyi Jogélet, 2020/2. sz., Kolozsvár (Cluj-Napoca), 107-111. o.

JUHÁSZ Imre: *Fiume közjogi helyzete a Magyar Királyságon belül 1776–1918.* In: Pro Minoritate, 2022. ősz, Budapest, 57-58. o.

KECSKEMÉTHY Aurél: *Vázlatok egy év történetéből (1860 október huszadikától 1861 októberig).* Pest, 1862., 183. o., https://adt.arcanum.com/hu/view/Books_07_19dik20dikSzazadiTarsadalomtortenet_0542_Vazlatok_egy_ev_tortenetebol_1227/?pg=184&layout=s&query=%C3%BCgyetlen Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

KÓNYI Manó: *Deák Ferencz beszédei* II. kötet. Budapest, 1903, Franklin Társulat, <https://mek.oszk.hu/02200/02213/pdf/deak2.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

KOSSUTH Lajos: *A „Dunai Szövetség” tervezete.* 1862., <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0178.html> Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.

KOSTNICA, Ivan: *Citizenship in Croatia-Slavonia during the First World War* [Állampolgárság Horvát-Szlavónországban az első világháború folyamán]. In: Journal on European History of Law, 8/2017, London

KREŠIĆ, Mirela: *A magánjog fejlődése Horvátországban 1848–1945*. In: Jogtörténeti Szemle. 2018/3-4.sz., Budapest

KOZÁRI Mónika: *A magyar–horvát együttélés a Wenckheim Béla báró miniszterelnöksége alatti minisztertanácsi jegyzőkönyvek alapján (1875. március – 1875. október)*. In: Grotius. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata, 2013. december, Budapest, http://www.grotius.hu/doc/pub/GRBKOF/2013-12-01_kozari_monika_a-magyar-horvat-egyutteleles.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2024. március 17.)

MATKOVIĆ, Stjepan: *A horvát politika evolúciója az első világháború előestéjén*. In: FODOR Pál (szerk.): *A horvát-magyar együttélés fordulópontjai, intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra*, Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Horvát Történettudományi Intézet

NIEDERHAUSER Emil: *Illirizmus és nagyszerb tervek*. In: História, 1992/4. szám, Budapest

PIJAJ, Stanisław: *Wpływ ugody węgiersko-chorwackiej 1868 r. na formułowanie postulatów rezolucji sejmu galicyjskiego z 24 września 1868 r.* [Az 1868-as horvát-magyar kiegyezés hatása az 1868. szeptember 24-i galíciai szejm által megfogalmazott követelésekre]. In: *Studia z dziejów Małopolski w XIX i XX wieku*, Kraków, 1992,

RESS Imre: *Kapcsolatok és keresztutak – horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonatkozásában*. Budapest, 2004, L'Harmattan

SOKCSEVITS Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, 2011, Mundus Novus Könyvek

VARGA Szabolcs-SOKCSEVITS Dénes: *A horvát szabor története*. Budapest, 2022, Országház Könyvkiadó